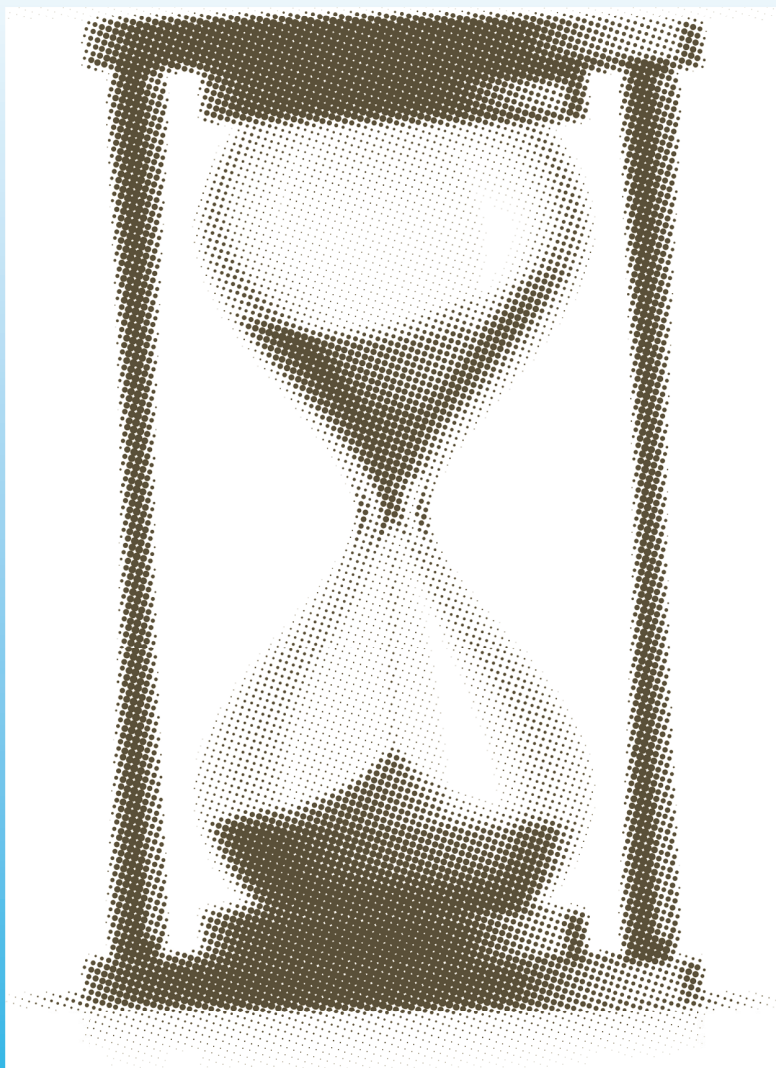

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 1-2 (155) | str. 1-302

Simon Malmenvall, *Beseda o postavi in milosti metropolita Hilarijona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijevski Rusiji* • Maja Lukanc, *Ana Celjska (1. del)* • Nataša Golob, *Srednjeveški pergamentni fragmenti v knjižnih vezavah* • Tomaž Lazar, *Oborožitev slovenskih dežel v začetku 16. stoletja: münchenski rokopis Cod.icon. 222* • Tanja Gomiršek, *Vrste zakupnih pogodb v Goriških brdih v prvi polovici 19. stoletja* • Mateja Ratej, *Vojna po vojni – ljubezenski trikotnik Antona Bračka leta 1920* • Izidor Janžekovič, *Mnogo hrupa za nič (1. del): Potek in ozadje odkritja »staroslovanskega svetišča« na ptujskem gradu* • Sašo Jerše, *Slovenski kraji spomina pojmi, teze in perspektive zgodovinskih raziskav*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 1–2 (155) | str. 1–302

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. aprila 2017.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2017: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2017

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Charge), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 20th 2017.

Translated by: Saša Mlacović (English)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2017): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2017

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

Simon Malmenvall , <i>Beseda o postavi in milosti metropolita Hilarijona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijeovski Rusiji</i>	8–29
Metropolitan Hilarion's <i>Sermon on Law and Grace</i> as an Example of Giving Meaning to the Past in Kievan Rus'	
Maja Lukanc , Ana Celjska (1. del)	30–68
Anna of Celje (Part I)	
Nataša Golob , Srednjeveški pergamentni fragmenti v knjižnih vezavah	70–105
Mediaeval Parchment Fragments in Bookbindings	
Tomaž Lazar , Oborožitev slovenskih dežel v začetku 16. stoletja: münchenski rokopis Cod.icon. 222	106–162
Armament of Slovene Lands in the Early Sixteenth Century: The Munich Manuscript Cod.icon. 222	
Tanja Gomiršek , Vrste zakupnih pogodb v Goriških brdih v prvi polovici 19. stoletja	164–185
Types of Lease Contracts in the Goriška Brda Region in the First Half of the Nineteenth Century	
Mateja Ratej , Vojna po vojni – ljubezenski trikotnik Antona Bračka leta 1920	186–206
A War after the War — Anton Bračko's Love Triangle of 1920	
Izidor Janžekovič , Mnogo hrupa za nič (1. del): Potek in ozadje odkritja »staroslovanskega svetišča« na ptujskem gradu.....	208–245
Much Ado About Nothing (Part I): the Course and Background of the Discovery of the "Slavic Sanctuary" at Ptuj Castle.	
Sašo Jerše , Slovenski kraji spomina. Pojmi, teze in perspektive zgodovinskih raziskav	246–267
Slovene Realms of Memory (Les lieux de mémoire). Concepts, Theses, and Perspectives of Historical Research	

Zapisi - Notes

Latinka Perović, Srpska intelektualna i politička elita između Istoka i Zapada	270–274
Serbian Intellectual and Political Elite between the East and the West	

Jubileji – Anniversaries

Profesor dr. Peter Vodopivec – sedemdesetletnik	276–282
Prof. Phd. Peter Vodopivec - Septuagenarian	

V spomin - In memoriam

Hans-Dietrich Kahl (4. VI. 1920 – 30. IX. 2016) (Andrej Pleterski)	284–287
--	---------

Kongresi in simpoziji - Congresses, Symposia

38. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije (Ravne na Koroškem, 28.-30. 9. 2016) (Ana Marija Lamut)	290–292
--	---------

Ocene in poročila - Review and Reports

Esad Kurtović, Konj u srednjovekovnoj Bosni (Ignacij Voje)	294–296
--	---------

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	298–301
Instructions for Authors	

Razprave

Tomaž Lazar
Oborožitev slovenskih dežel
v začetku 16. stoletja:
münchenski rokopis Cod.icon. 222

LAZAR Tomaž, dr., višji kustos, znanstveni sodelavec, Narodni muzej Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, tomaz.lazar@nms.si

Oborožitev slovenskih dežel v začetku 16. stoletja: münchenski rokopis Cod.icon. 222
Zgodovinski časopis, Ljubljana 71/2017 (155), št. 1-2, str. 106–163, cit. 153

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Po naročilu kralja Maksimiljana I. je v prvih letih 16. stoletja nastalo več obsežnih popisov orožja v habsburških deželah. Ena od manj znanih, zgolj fragmentarno ohranjenih različic je danes v lasti Bavarske državne knjižnice. Ta popisna knjiga (*Zeugbuch*) doslej še ni doživela celovite objave in je slovenskemu zgodovino-pisju tako rekoč neznana. Pregled njene vsebine pa kaže, da gre za izjemno dragocen dokument, ki izčrpno opisuje stanje oborožitve na gradovih, v mestih, trgih, utrjenih taborih in samostanih v slovenskem prostoru in bližnji soseščini.

Ključne besede: orožje, topništvo, inventarji, vojaška organizacija, Maksimiljan I.

LAZAR Tomaž, PhD, Senior Curator, Research Associate, The National Museum of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, Ljubljana, tomaz.lazar@nms.si

Armament of Slovene Lands in the Early Sixteenth Century: The Munich Manuscript Cod.icon. 222

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 71/2017 (155), No. 1-2, pp. 106–163, 153 notes

Language (Sn. (En., Sn., En.)

Several extensive inventories listing weaponry in the Habsburg lands were compiled at the behest of King Maximilian I in the first years of the sixteenth century. One of the less known versions preserved solely in fragmentary form is nowadays kept in the Bavarian State Library. This inventory (*zeugbuch*) is yet to be published in its entirety and is virtually unknown to the Slovene historiography. An examination of its contents shows that this is an extraordinarily valuable document, which provides a detailed insight into the armament of castles, cities, towns, market towns, fortified churches, and monasteries in the Slovene ethnic territory and its immediate surroundings.

Key words: weapons, artillery, inventories, military organisation, Maximilian I, inventory books

Slovensko zgodovinopisje se je v splošnem le malo zanimalo za preučevanje vojskovanja, oborožitve in vojaške organizacije v srednjem in zgodnjem novem veku. Kljub svežemu zagonu v zadnjih desetletjih, ki je vsaj delno presekal dolgotrajni zastoj vojaškozgodovinskih raziskav, omenjena tematika za zdaj ostaja ena vidnejših belih – ali pa vsaj sivih – lis domače stroke.¹

Eden od najpoglavitejših razlogov za takšno stanje je gotovo sorazmerna skromnost vsebinsko povednih virov. Zato vsak poskus pisanja vojaške zgodovine slovenskega prostora v srednjem veku prejkone spominja na sestavljanje mozaika iz drobcov, zbranih iz množice listinskega gradiva, pripovednih virov in drugih dokumentov, ki se nemalokrat zgolj posredno dotikajo dogajanja v slovenskih deželah. Svoje doda še izjemna razpršenost gradiva, zlasti arhivskih dokumentov, ki jih v pretežni meri ne hranijo domače ustanove, temveč tiste v sosednjih državah ali celo v bolj oddaljeni soseščini.

Odveč je pripominjati, da takšna izhodišča zavirajo velikopoteznejše, bolj sintetično zasnovane zgodovinopisne raziskave. K sreči pa načrtna prizadevanja za sistematično objavljjanje, v zadnjem času tudi digitaliziranje dragocenega arhivskega gradiva slovenskim medievistom odpirajo vse udobnejšo pot do še nedavno težje dostopnih ali domači stroki neznanih virov, ki se lahko izkažejo za nesluteno zakladnico podatkov.

Eno takšnih nedavnih pridobitev dolgujemo Bavarski državnii knjižnici, ki je na spletu objavila odlično skenirano digitalno reprodukcijo celotnega rokopisa Cod. icon. 222. Pod to signaturo se skriva ena od manj znanih variant ilustriranih popisov orožja kralja (in pozneje cesarja) Maksimiljana I., za katero se ob podrobnejšem pregledu izkaže, da razkriva resnično izjemen vpogled v vojaško organizacijo in oborožitev slovenskih dežel ob koncu srednjega veka.²

Maksimiljan – vladar in vojskovodja

Maksimiljan I. (*1459–†1519) se je v zgodovino zapisal kot ena najprepoznavnejših osebnosti iz dolge linije habsburških vladarjev. Njegova doba je v prostoru vzhodnih Alp sovpadala z zatonom srednjega veka in rojstvom moderne države

¹ Nabergoj, *Oboroženi stan*, str. 9–15; Lazar, *Viteštvo in vojskovanje*, str. 27–28.

² BSB, Cod.icon. 222. Dostopno na: <http://daten.digital-e-sammlungen.de/~db/0002/bsb00020956/images/> (14. 2. 2016).

na pragu novega veka. Maksimiljana se pogosto spominjamo kot zadnjega viteza. Mirne vesti bi ga lahko označili tudi za pravega renesančnega moškega, le da je neverjetno široka paleta znanj, ki jih je menda obvladal, bolj kot talente »lepih« umetnosti zajemala najrazličnejše vidike umetnosti vojne.³

V času, ki je doživel prelom s srednjeveško tradicijo, a se je kljub temu čutil neločljivo zavezan starim viteškim idealom, takšne značajске lastnosti nikakor niso delovale arhaično. Tedanja družba je od svojih vladarjev še vedno pričakovala solidno obvladovanje vojaških znanj. Ta so morali državni voditelji na bojnem polju dokazovati kot (vsaj nominalni) poveljniki svojih vojsk, po možnosti pa osebne bojevniske spretnosti potrjevati tudi z zmagami na napornih turnirskih tekmah in viteških igrah.

V tem pogledu se Maksimiljanu ni bilo treba bati, da bi razočaral svoje podložnike ali širšo evropsko javnost. Že od malih nog se je navduševal nad orožjem, borilnimi veščinami, lovom, športom in jezdenjem. Njegovo naravno nagnjenje k bojevniskemu življenjskemu slogu je odlično pristajalo duhu časa, še bolj pa ga je v očeh javnosti utrjevala vztrajna državna propaganda, ki je Maksimiljana povzdigovala v človeka malone nadnaravnih sposobnosti. V takem slogu ga ne nazadnje slika cikel slovitih (avto)biografskih del *Theuerdank*, *Freydal* in *Weißkunig* – za današnji okus očitno domišljijsko obarvanih, morda celo naivno prenapihnenih literarnih stvaritev. Kakor koli že presojamo vrednost tega opusa, vendarle zelo zgovorno priča o tem, kako je Maksimiljan dojemal samega sebe in kakšen vtis je želel pustiti na spomin poznejših rodov.⁴

Bržkone ni treba posebej pripominjati, da je olepšana, že kar mitologizirana podoba Maksimiljana kot idealnega vladarja in nepremagljivega bojevnika v prvi vrsti zapuščina cesarjevih propagandistov, ki so želeli svojega naročnika prikazati v kar najsvetlejši luči. Tako vzvišeni ideali niso nujno verno odražali zgodovinske realnosti, pa tudi ne bolj kritičnih mnenj, ki jih vsaj zunaj habsburškega dvora še zdaleč ni manjkalo.

O Maksimiljanovih vladarskih sposobnostih so veliko črnila prelili že njegovi sodobniki. Posebej nenaklonjeno jih je v 23. poglavju svojega dela *Vladar* ocenil Niccoló Machiavelli, ki je bojevitega Habsburžana postavil naravnost za zgled pretirano skrivnostnega, vase zaprtega, a po drugi strani neodločnega in nestanovitnega vladarja. Te osebnostne pomanjkljivosti naj bi Maksimiljana vedno znova zapeljale v snovanje nelogičnih, nikomur razumljivih načrtov, katerih končni izid je bila omahljiva, pogosto neuspešna politika brez prave premočrtne strategije.⁵

V Machiavellijevih pronicljivih ocenah se gotovo skriva vsaj zrno resnice. Tudi v modernem zgodovinopisju o Maksimiljanovi vladavini, vojaških podvigih in političnem delovanju ne manjka zadržanih ali odkrito negativnih sodb. Kljub temu se njegova državniška vloga s perspektive novejših zgodovinskih raziskav kaže v bolj prizanesljivih odtenkih. Navsezadnje Maksimiljanu niti bolj kritično

³ Kurzmann, *Kaiser Maximilian I.*; Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 26–71; Murphey, *Ottoman Warfare*, str. 6 sl. Prim. Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 113–116.

⁴ Schultz, *Der Weisskunig*; Kos, *Turnirska knjiga*, str. 45–49.

⁵ Machiavelli, *Vladar*, str. 105.

nastrojani pisci ne morejo odrekati nespornega poguma, energije in osebnih vrlin, s katerimi se je odlikoval kot eden najuglednejših vojskovodij svojega časa. Še težje bi bilo zanikati njegove izjemne zasluge pri reformiranju habsburških oboroženih sil, uvajanju sodobnejših tipov oborožitve in zlasti izgradnji najučinkovitejšega topniškega parka v Evropi na prelomu iz 15. v 16. stoletje. Ti dosežki so v celoti še toliko bolj vredni občudovanja, če upoštevamo njihov zgodovinski kontekst ter vse prej kot naklonjene okoliščine, v katerih je bilo Maksimiljanu namenjeno preizkusiti vladarske kvalitete.⁶

Živahno zanimanje za vojskovanje in težnje po razvijanju novih taktičnih pristopov ter najmodernejše oborožitve so zaznamovali vsako poro Maksimiljanove vladavine. Ambiciozni Habsburžan je živel v času, ko so vodilne evropske države iz nekdanjih temeljev fevdalnega izročila bliskovito preraščale v moderne nacionalne monarhije z vse učinkovitejšo centralno upravo in obsežnim birokratskim aparatom. Ta je po eni strani omogočal tesnejši nadzor nad vladarjevimi posestmi in podaniki, po drugi strani pa je v državno blagajno prinašal večje denarne prilive, brez katerih preprosto ni bilo mogoče ustvariti stalne poklicne vojske z najsodobnejšo oborožitvijo. Prav izgradnja učinkovitih, vladarju zvestih in vsak čas za boj pripravljenih oboroženih sil je v resnici pomenila najočitnejšo kratkoročno spodbudo za vzpostavitev modernih zgodnjenovoveških držav. Te so orjaško večino svojega proračuna – vsaj tri četrtine ali tudi več kot 90 % – namenjale izdatkom za vojsko, kar povsem jasno dokazuje, kaj je v resnici vodilo evropske vladarje k moderniziranju svojih držav.⁷

Maksimiljan je kot značilni vladar svojega časa tem trendom sledil vse od prvih velikih osebnih preizkušenj v bojih za burgundsko dediščino. Ta epizoda ga je zaznamovala za vse življenje, saj se je bil že kot mladenič prisiljen spoprijeti s težkimi izzivi vojnih pohodov in visoke politike. V Burgundiji se je srečal z visoko razvito, tehnološko zelo napredno vojaško organizacijo, ki mu jo je zapustil pokojni tast, vojvoda Karel Drzni. Hkrati se je mladi Maksimiljan znašel iz oči v oči s Francijo, nesporno najmočnejšo evropsko silo, in od blizu spoznal inovativno taktiko Švicarjev, najslavnejših vojakov tistega časa. Ti zgledi so Maksimiljana zgovorno usmerjali na težavni poti, na kateri je v naslednjih desetletjih temeljito posodobil organizacijo lastne države in oboroženih sil.⁸

Reforme, s katerimi je Maksimiljan posegel globoko v ustroj vojaške ureditve habsburških dežel, so bile večinoma postopnega značaja, zato bi jih težko objektivno označili kot revolucionarne spremembe. Na kratko bi jih lahko povzeli z zaporedjem ključnih izboljšav, ki so bile deloma organizacijske, deloma tehnološke narave. Najpomembnejšo inovacijo je zagotovo pomenila vzpostavitev najemniške pehote landsknehtov, oboroženih in izurjenih po švicarskem vzoru. Landsknehti so tako postali novo jedro habsburške armade, a še vedno ob močni podpori težko oklepljene konjenice kot tradicionalnega udarnega vojaškega rodu. Izjemno težo

⁶ Kurzmann, *Kaiser Maximilian I.*, str. 185–189.

⁷ Ayton, Price, *The Medieval*, str. 1–22.

⁸ Hall, *Weapons & Warfare*, str. 122; Contamine, *War*, str. 136–137; Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 30 sl.; Smith, DeVries, *The Artillery*, str. 41.

Slika 1: Maksimiljan I. je svoje oborožene sile reorganiziral v učinkovito moderno armado. Njena udarna moč je temeljila na usklajenem delovanju najemniške pehote, topništva in konjenice. Značilno podobo takšne vojske kaže upodobitev bitke pri Pavii leta 1525 na lesorezu Hansa Schäußeina. (Staatliche Graphische Sammlung München).

Maximilian I reorganised his armed forces into an efficient modern army, whose striking power was based on the combined action of the infantry, artillery, and cavalry. A typical image of such an army is conveyed by the depiction of the Battle of Pavia in 1525 in a woodcut by Hans Schäußein. (Staatliche Graphische Sammlung München).

je v Maksimiljanovi strategiji pridobilo habsburško topništvo, ki si je z načrtnimi investicijami in prelomnimi tehničnimi izboljšavami do začetka 16. stoletja izborilo ugled najmočnejšega artilerijskega parka v Evropi. Redno vzdrževanje velike poklicne armade je seveda zahtevalo ogromna sredstva, zato je bilo treba preurediti način novačenja in financiranja vojaških enot. Nekdanji sistem razdrobljenih deželnih sil, namenjen predvsem lokalni obrambi, je doživel korenito prevetritev z obrambnimi redi, predvsem innsbruškim libelom iz leta 1511, katerega določila so sedem let pozneje razširili na vse habsburške dedne dežele. Za izvajanje zahtevnejših, predvsem ofenzivnih vojaških operacij je bilo nujno izgraditi tudi trdno logistično mrežo, ki se je opirala predvsem na velike, centralno vodene orožarne.⁹

Osrednje organizacijsko gonilo Maksimiljanovih vojaških reform je bilo torej povečanje vojaških zmogljivosti pod neposrednim vladarjevim poveljstvom. To pa je že pomenilo jasen odmik od tradicionalne fevdalne vojaške organizacije, ki

⁹ Kurzmann, *Kaiser Maximilian I.*; Lazar, *Poznosrednjeveško topništvo*, str. 56–81, 160–177.

je temeljila na razdrobljenih lokalnih silah plemiške elite, financiranih s prihodki z zemljiških gospodstev. Tu se je Maksimilijan spoprijemal z velikimi izzivi, saj si je moral zagotoviti tesnejši nadzor nad obrambnimi zmogljivostmi svojih posesti in podanikov, ob tem pa neizogibno dregniti v avtonomijo zemljiških gospodstev, kot si ni drznil še nobeden od njegovih predhodnikov na prestolu.

Okrog leta 1500 je bil Maksimilijan še precej oddaljen od svojega končnega cilja, kljub temu pa so njegove dotedanje reformne težnje že povsem jasno nakazovale smer, v katero se je gibala preobrazba habsburških oboroženih sil. Težišče Maksimilijanovih vojaških zmogljivosti je bilo tedaj že zgoščeno v mrežo ključnih orožarn, s središčem v innsbruškem arzenalu. Hkrati se je pokazala neizogibna potreba po jasnem pregledu nad oborožitvijo vladarjevih podložnikov in lokalnih orožarn, razpršenih po habsburških dednih deželah. To težavno nalogo je Maksimilijan zaupal Bartolomeju Freislebnu, vrhovnemu topniškemu mojstru v Innsbrucku. Plod Freislebnovega mukotrpnega dela so čudovito ilustrirani popisi orožja v habsburških dednih deželah (*Zeugbücher*), ki prinašajo prvovrsten vpogled v Maksimilijanovo vojaško organizacijo na začetku 16. stoletja.¹⁰

Münchenski rokopis Cod.icon. 222

Freisleben je v prvih letih 16. stoletja prepotoval habsburške dežele, si ogledal lokalne orožarne in popisal tamkaj shranjeno oborožitev. Tako pridobljene podatke je zbral v sistematično zasnovanih inventarnih knjigah, izdelanih v več različicah. Najbolj znan in tudi edini dokončno urejeni izvod danes hrani Avstrijska nacionalna knjižnica na Dunaju.¹¹

Sloviti dunajski *Zeugbuch* že vsaj od objave znamenitega avstrijskega preučevalca starega orožja Wendelina Boeheima sodi med najbolj prepoznavne vire, ki pričajo o oborožitvi habsburške armade na pragu novega veka. Monumentalni rokopis se osredotoča na osrednje Maksimilijanove orožarne – Innsbruck, Sigmundskron, Verono, Dunaj, Ostrovice na Koroškem, Gradec, Gorico, Breisach in Lindau.¹²

Zaradi nazornih, večinoma zelo kakovostnih upodobitev orožja in vojaške opreme je dunajski *Zeugbuch* morda bolj kot klasično zgodovinopisno usmerjene raziskovalce pritegnil umetnostne zgodovinarje. To tendenco je opaziti že v Boenheimovi usmeritvi, saj se je bolj kot dokumentarni vsebini popisov posvetil tipom upodobljenega orožja ter jih podrobno umestil v klasifikacijo zgodnjerednjeveške oborožitve, še posebej topništva, ki v popisih zajema daleč najprezentativnejše mesto.

Taki pristopi so nehote potisnili v ozadje druge vidike tega obsežnega popisa. Bržkone zaradi zavajajočega občutka, da gre v prvi vrsti za likovni vir, zanimiv predvsem s stališča umetnostnih zgodovinarjev, je bil dunajski *Zeugbuch* v klasičnem zgodovinopisju deležen precej manj intenzivne obravnave. Tako je ostalo

¹⁰ Boenheim, *Die Zeugbücher I*, str. 96–97.

¹¹ ÖNB, cod. 10824.

¹² ÖNB, cod. 10824; Boenheim, *Die Zeugbücher I*, str. 116; Boenheim, *Die Zeugbücher II*.

redkeje opaženo, da se prava izpovedna vrednost Freislebnove popisne knjige ne skriva zgolj v upodobitvah oborožitve, temveč je to obsežno delo tudi prvovrsten dokumentarni vir – pa tudi, da druge ohranjene variante popisov niso zgolj bolj ali manj identične različice enega samega rokopisa, temveč med njimi obstajajo velike vsebinske razlike.

Eno od teh različic hrani Bavarska državna knjižnica v Münchnu.¹³ V primerjavi s svojim dunajskim vrstnikom je münchenski rokopis zgolj fragmentarno ohranjen. To je bržkone eden od razlogov, zakaj je bil deležen precej manj zanimanja. Boenheim ga je sicer povsem korektno vključil v svoje študije Maksimiljanovih orožarskih popisov in ga zgoščeno opisal, žal pa so poznejši pisci dokument bolj ali manj prezrli.¹⁴ Doslej ni pritegnil resnejše pozornosti raziskovalcev srednjeevropske vojaške zgodovine. Nezan je ostal tudi slovenskemu zgodovinopisju, najbrž preprosto zato, ker rokopis vse doslej ni dočakal natančnejše analize, ki bi pojasnila njegovo vsebino in kontekst. K sreči je po zaslugi nedavnega digitaliziranja in spletne objave münchenski *Zeugbuch* odslej zlahka dostopen strokovni javnosti.

Pri natančnejšem pregledu rokopisa se izkaže, da je bil Cod.icon. 222 očitno zamišljen kot dopolnitev bolj znane dunajske različice. Medtem ko slednja pokriva osrednje, torej največje in najboljše založene Maksimiljanove orožarne, münchenski rokopis prikazuje stanje oborožitve v mestih, trgih, na gradovih in drugih obrambnih točkah po celotnem prostoru habsburških dežel. Prvotno je vseboval vsaj okrog 650 listov oziroma 1300 strani. V sedanji, zelo okrnjeni obliki ga je ohranjenega manj kot polovica, 558 strani, ki večinoma niso zvezane po prvotnem vrstnem redu.¹⁵

To precej otežuje vsebinsko orientacijo, saj je treba rokopis za celovito razumevanje najprej preurediti po izvorni foliaciji. Podrobnejša analiza kodeksa je navsezadnje zahtevna tudi zato, ker imamo opraviti z dokumentom, ki zahteva dobro poznavanje historične topografije geografsko zelo obsežnega prostora. To je nedvomno še razlog več, zakaj rokopis doslej ni bil v celoti objavljen ali izčrpneje obdelan, saj ta naloga jasno presega okvire osnovne arhivistične obravnave same po sebi.¹⁶

Kolikor lahko rekonstruiramo prvotno strukturo rokopisa na podlagi njegove vsebine in fragmentarnega kazala, so se inventarni popisi začeli s Tirolsko, se nadaljevali s Švabsko, Breisgauom, Alzacijo, Sundgauom in Spodnjo Avstrijo.¹⁷ Z vidika domačega zgodovinopisja je posebej zanimiva druga polovica kodeksa, kjer okrog prvotnega folija *VC (500)* popis doseže slovenski prostor. V tem delu je rokopis slabo ohranjen, a se je očitno nanašal na pomembnejša mesta, denimo Ptuj, Ljubljano in Reko. V veselje slovenskih raziskovalcev je vsebina od folija

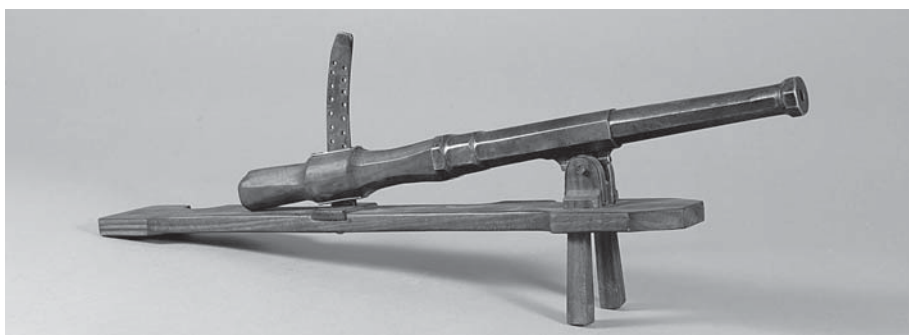
¹³ BSB, Cod.icon. 222.

¹⁴ Boenheim, *Die Zeugbücher I*, str. 99–107.

¹⁵ Prvotna paginacija je v rokopisu označena z rimskimi številkami na zgornjem desnem vogalu folijev.

¹⁶ V sedanji spletni predstavitvi dokumenta je vsebina popisov razumljivo le zelo zgoščeno predstavljena in posebej navaja zgolj peščico krajev, navedenih v rokopisu. Tudi pri teh izbranih toponimih ponekod naletimo na pomote, saj jih obdelovalcem dokumenta ni uspelo pravilno locirati. *Brem* so npr. namesto notranjskega Prema interpretirali kot kraj na južnem Tirolskem. <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0002/bsb00020956/images/> (8. 2. 2016).

¹⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 2r–8r.

Slika 2: Sodobna rekonstrukcija husitske tarasnice na lesenem podnožju. Orožje tega tipa se je v sredini in drugi polovici 15. stoletja razširilo po vsej srednji Evropi, predvsem pri obrambi obzidij in improviziranih poljskih utrdb iz vozov. (Husitské muzeum, Tábor).

A contemporary reconstruction of a Hussite trestle gun on a wooden mount. This type of weapon was widely used throughout Central Europe in the mid- and the second part of the 15th century, first and foremost, in the defence of walls and wagon forts. (The Hussite Museum, Tábor).

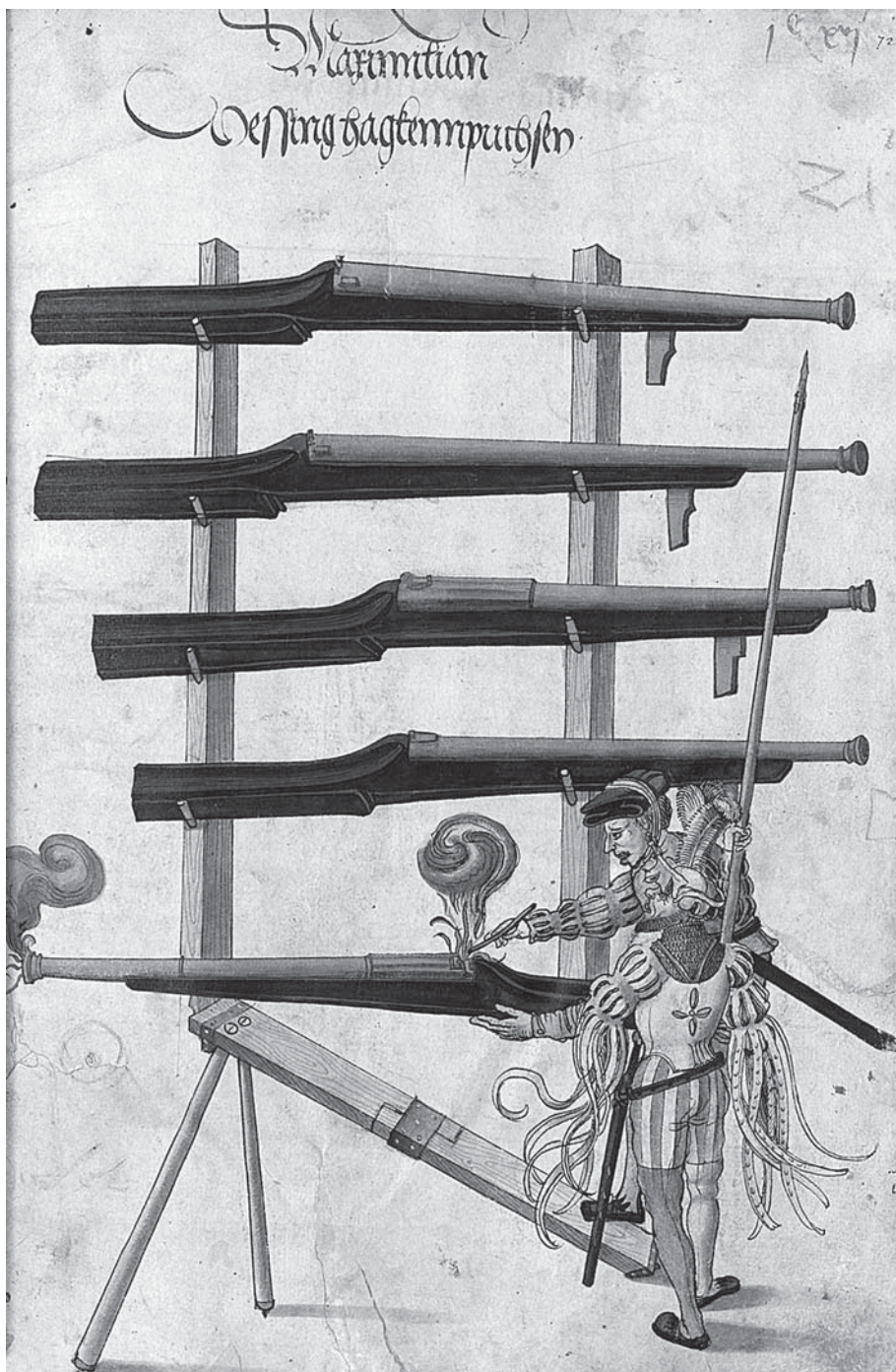
VCXLIII (544) do VICXV (615) tako rekoč popolna in navaja popise po lokacijah od Gorenjske, Posavja, Dolenjske in Bele krajine do Notranjske, Primorske, Istre in vzhodnega roba Furlanije.

S tem se nam odpre bogastvo podatkov, ki je za raziskave vojaške organizacije slovenskih dežel v Maksimiljanovem času neprecenljivega pomena. O oborožitvi gradov, mest in trgov na Slovenskem ob koncu srednjega veka vemo razmeroma malo, saj nas pri poznavanju te tematike vedno znova omejuje pomanjkanje kakovostnih virov. Münchenski rokopis pa to vrzel odlično zapolnjuje z izčrpnimi popisi orožja, shranjenega na Kranjskem, Štajerskem, Goriškem in v Istri med letoma 1500 in 1507.

Podoba obrambne ureditve slovenskih dežel, kot jo razkriva Maksimiljanov *Zeugbuch*, temelji na zelo pestri mreži utrdb. Ta se je opirala predvsem na gradove, utrjena mesta, trge oziroma v istrskem prostoru obzidane kašte, a tudi utrjene samostane, cerkve in tabore. Večina teh obrambnih točk je bila razmeroma majhnih in zlasti v primerjavi z veliko večjimi osrednjimi orožarnami dokaj skromno opremljenih. Toda njihovo skupno število in zgostitev v celoti sestavljata upoštevanja vreden obrambni pas vzdolž južne meje cesarstva, to pa povsem nedvoumno priča o vojaški vlogi slovenskega prostora v okviru habsburške strategije.

Oborožitev, ki jo navajajo Freislebnovi popisi, obsega zlasti lažje topništvo, ročno ognjeno orožje in samostrele z bolj ali manj obsežno zalogo streliva, delno tudi hladno orožje. Posebni izjemi sta grad Kamen pri Begunjah in bližnja Radovljica. Tam so v času popisa poleg druge opreme hranili še nič manj kot 8000 dolgih pehotnih sulic.¹⁸ Ta ogromna strateška rezerva, nakopičena tik pred izbruhom beneške vojne, daleč presega lokalne potrebe in je bila gotovo namenjena Maksimiljanovi armadi poklicnih najemnikov.

¹⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 210r.

Slika 3: Maksimiljanova landsknehta pri streljanju s težko kavljasto puško, nameščeno na podstavku. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 25r; 72r).

Maximilian's landsknechte shooting a heavy hackbut on a rest. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 25r; 72r).

Med tipi topništva, ki jih navaja *Zeugbuch*, prevladujejo tarasnice – malokalibrski topiči na lesenih podstavkih –, havbice – lahki poljski topovi na kamnite krogel – in kače, modernejši dolgocevni topovi na sprednje ali redkeje zadnje polnjenje z ločenimi smodniškimi komorami. Občasno so omenjeni tudi možnarji, lažje topniško orožje z zelo kratko cevjo za streljanje pod visokim kotom. Med težjim orožjem se pojavljajo predvsem težke bombarde (*Hauptbüchse*), daljši »četrtnski« topovi nekoliko manjšega kalibra (*Viertelbüchse*) kot predhodniki novejših kartavn in občasno še dolgocevni oblegovalni topovi težjega kalibra (*Scharfmetz*). Redkeje naletimo na druge tipe, denimo orgelne topove z več vzporedno nanizanimi cevmi manjšega kalibra (*Orgelbüchse*). Posebej eksotično deluje *Hagelbüchse*, kratkocevni protipehotni top, ki so ga razvili posebej po Maksimiljanovih načrtih. Prirejen je bil za izstreljevanje po sredini prevrtanih krogel, v katere je bil prečno vložen železni drog. To eksperimentalno orožje se v praksi ni obneslo, a ga kljub temu občasno zasledimo na seznamih.¹⁹

Osnovno obrambno oborožitev sestavljajo težke kavljaste oziroma trdnjavske puške (*Hakenbüchse*), ki jih je bilo treba za streljanje opreti ob naslon. Z njimi sta navadno ravnala po dva moža, saj kavljaste puške v tem času praviloma še niso bile opremljene z netilnim mehanizmom in jih je bilo treba prožiti ročno, z razžarjenim železnim prižigalom ali vžigalno vrstico oziroma lunto. Konstrukcijsko identične, le nekoliko manjše so bile »polovične« kavljaste puške (*Halbhakenbüchse*), na katere prav tako občasno naletimo v inventarnih zaznamkih. Splošno razširjene so bile tudi že arkebuzi na lunto (*Handbüchse*), lahko in tehnično precej sodobnejše zasnovano orožje manjšega kalibra, opremljeno z netilnim mehanizmom na počasi tlečo vžigalno vrstico, zato je bilo z njimi mogoče streljati prostoročno. Ognjeno orožje je v splošnem doseglo že tako visoko stopnjo razvoja, da je večinoma izpodrinilo loke in samostrele. Ponekod popisi omenjajo še orožje na drogu, denimo helebarde, partizane, težke lovske sulice (*Schweinspiess*, *Tierspiess*) in bojne osti (*Ahlspiess*), občasno tudi ščite oziroma paze (*Tartsche*). Preostali del inventarjev zapolnjujejo zlasti večje količine krogel, svinca, smodnika in sestavin zanj, puščice ter različno orodje in pribor, tudi kalupi za ulivanje svinčenih krogel (*Modl*).²⁰

Tako velikopotezno popisovanje oborožitve je gotovo zahtevalo izjemne napore in tudi precejšnje stroške. Uspešna izvedba te dolgotrajne naloge jasno kaže, kako zelo se je do začetka 16. stoletja povečal domet habsburške uprave. Osrednji razlog za sistematično pregledovanje orožja in opreme je bil gotovo povsem praktične, vojaške narave. K temu pa moramo dodati tudi Maksimiljanove težnje po trdnjšem nadzoru nad dednimi deželami in podreditvi njihovih vojaških zmogljivosti osrednji vladarski oblasti.

To je seveda pomenilo odkrit poseg v avtonomijo zemljiških gospodstev. Zato ne preseneča, da Freislebna in njegovih sodelavcev niso povsod sprejeli odprtih rok. Popisovanje orožja na deželnoknežjih posestih je razumljivo potekalo brez večjih

¹⁹ Boenheim, *Die Zeugbücher I*, str. 108–111, 117–199; Kurzmann, *Kaiser Maximilian I.*, str. 122–138.

²⁰ Prim. Boenheim, *Die Zeugbücher I*, str. 109–199. Gl. tudi Kurzmann, *Kaiser Maximilian I.*, str. 72–73; Kempers, *Hacquebuts*.

težav. Zapletlo pa se je, ker je Freisleben poskušal v svoje popise vključiti tudi oborožitev na gospodstvih, nad katerimi deželnoknežja oblast ni imela neposredne pristojnosti. To se mu zaradi odpora posameznih zemljiških gospodov oziroma njihovih oskrbnikov ni vedno posrečilo. V freisinški Škofji Loki mu glavar Jurij Thurn ni dovolil popisati oborožitve gradu in mesta brez privolitve škofije, saj ta o Freislebnovi nameri ni bila vnaprej obveščena oziroma ni izdala ustreznega soglasja.²¹ Z enakim argumentom je freisinški oskrbnik Andrej Turjaški na gradu Prežek popisovalcem preprečil dostop do orožarne.²² Podobno sta oskrbnika rodbine Kreig zavrnila Freislebna na blejskem gradu in na Čretežu.²³ Popisa ni bilo mogoče izvesti tudi na gradu Švarcenek pri Divači ter na Vogrskem, saj se je tam grajski oskrbnik preprosto izgovoril, da gospoda Friderika Ungerspacha trenutno ni doma.²⁴

Številni zemljiški gospodje na Slovenskem torej še malo niso bili navdušeni nad vdiranjem v njihovo zasebnost, bržkone zaradi upravičenega strahu, da bi to utegnilo še bolj podžgati Maksimiljanove apetite po krepitvi centralizirane državne oblasti na račun lokalne avtonomije in tradicionalnih plemiških pravic. Ne glede na takšne zadržke je Maksimiljanova birokracija v veliki meri uspešno opravila svojo nalogo in si s sistematičnimi inventarji pridobila odličen vpogled v oborožitev slovenskih dežel tik pred začetkom velike beneške vojne.

Prav kopičenje orožja za odločilni spopad z Benetkami je ključno za razumevanje zgodovinskega konteksta Freislebnovih inventarnih knjig. Ko so leta 1507 Maksimiljanovi popisovalci sestavljali zadnja poglavja münchenskega rokopisa, so bile priprave na vojno že v polnem teku. Zdi se, da je Freisleben posebno poglavje namenil težji topniški oborožitvi, zbrani za načrtovano ofenzivo proti Benečanom. Od tega se je žal ohranil le skromen fragment, ki priča, da so v slovenskih deželah za ta namen pripravili »2 baziliska, 4 *Scharfmetzen* ter veliko drugih kartavn in topov«.²⁵ Povedno je, da so inventarji istrskih kaštelov Lupoglav (*Marnfels*), Kožljak (*Waxenstein*) in Kršan (*Karschan*) ostali nepopolni.²⁶ Popisa na njih torej niso izvedli, verjetno zato, ker je Freislebna tik pred koncem monumentalnega dela prehitela vojna.

Popisi orožja v slovenskih deželah in bližnji okolici

Rokopis Cod.icon. 222 doslej še ni izšel v obliki celovite kritične izdaje. Tega cilja seveda ne more izpolniti niti pričujoča obravnava, saj je zamišljena kot predstavitev tistih delov dokumenta, ki so posebej relevantni za vojaškozgodovinske raziskave slovenskega prostora.

²¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 209r.

²² BSB, Cod.icon. 222, fol. 274v.

²³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 209r, 274v.

²⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 261v, 264v.

²⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 245r.

²⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 100r, 109v.

Transkripcijo oziroma prevod izbranih delov rokopisa Cod.icon. 222 smo nedavno že objavili kot samostojno poglavje v monografiji *Poznosrednjeveško topništvo na Slovenskem*.²⁷ Pričujoči prispevek je zamišljen kot dopolnjena nadgradnja omenjene objave z vsebinsko razširjeno spremno študijo, ki je v knjižno monografijo o topništvu na Slovenskem ni bilo mogoče vključiti zaradi prostorskih omejitev. S tem želimo vsebino Münchenskega rokopisa približati tudi drugim slovenskim raziskovalcem, saj gre za večstransko uporaben, doslej praktično neznan primarni vir.

Inventarni popisi so navedeni po prvotni foliaciji. V objavo so zajeti vsi prepoznani kraji na prostoru sedanje Republike Slovenije in tudi lokacije v bližnji soseščini, ki so bile tesno povezane s historičnimi slovenskimi deželami. Pri manj znanih ali nejasnih terminih smo v oklepaju navedli nemški izraz, ki se pojavlja v rokopisu, vendar za lažje razumevanje v zapisu, prilagojenem sodobnemu nemškemu pravopisu. Na podoben način smo pri krajevnih imenih vključili nemška poimenovanja v sodobni oziroma uveljavljeni obliki, saj so v besedilu zapisana nedosledno, včasih v težko prepoznavnih različicah.

500

Mesto Gradec (Graz)²⁸

3 havbični topovi (*Haufnitzbüchsen*)²⁹

1 četrtnski top (*Viertelbüchse*)

4 havbice

4 kače

508

Ptuj (Pettau)³⁰

1 četrtnski top in 1 tarasnica brez lafet, sodita v Maribor

6 kač v orožarni

1 protipehotni top (*Hagelbüchse*)

1 orgelni top (*Orgelbüchse*)

2 krogelna kalupa za kače

1 polnjenje za *Hagelbüchse*

ok. 12 centov smodnika

200 svinčenih krogel za kače

ok. 1 cent smodnika

Leta 1507 so na Ptuj poslali še 1 sodček smodnika.

²⁷ Lazar, *Poznosrednjeveško topništvo*, str. 92–130.

²⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 241r.

²⁹ Kako natanko je bilo to orožje zasnovano, ni povsem jasno. Očitno se je razlikovalo od klasične havbice, a je bilo po vsej verjetnosti še vedno zamišljeno za uporabo kamnitih krogel. Logično bi bilo predvidevati, da je bila njegova cev nekoliko daljša kot pri tradicionalni havbici.

³⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 101r.

Slika 4: Popis orožja na Ljubljanskem gradu. Najimenitnejši primerek oborožitve, ki so ga tedaj hranili na gradu, je bila očitno težka bombard »Tržačanka« ali Triesterin. Poimenovanje reprezentativnih kosov težkega topništva po domačih mestih je bilo v Maksimilijanovem času ustaljena navada. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 102r).

Inventory listing weaponry at Ljubljana Castle. The most exquisite piece of weaponry kept there was clearly the "Triestine" or Triesterin, a heavy bombard. Naming representative pieces of heavy artillery after domestic cities was commonplace in Maximilian's period. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 102r).

542

Ljubljana, Ljubljanski grad (*Laibach*)³¹

1 velika bombarda

1 majhna bombarda

1 dolga kača

1 nov zaščitni zaslon za bombardo in leseni deli za še 2 takšna zaslona

ok. 300 kamnitih krogel

543

Grad Reka (*St. Veit am Pflaum*)³²

2 četrtinska topova

18 kavljastih pušk

ok. 1 cent smodnika; v bitki s Turki sta bila porabljena ok. 2 centa smodnika

1,5 sodčka žvepla

100 krogel

200 puščic

Oborožitev, ki pripada gradu:

7 kavljastih pušk

8 centov smodnika

4 arkebuz na lunto

8 samostrelov

3 helebarde

2 sulici

3 pazeze

543'

Mesto Reka (*St. Veit am Pflaum*)³³

2 železni tarasnici

7 železnih havbic, od tega 3 majhne in 3 velike

544

Grad Polhov Gradec (*Billichgratz*)³⁴

1 železna havbica

1 železna tarasnica

12 železnih kavljastih pušk

3 polovične kavljaste puške

75 funtov smodnika

200 krogel za kavljaste puške

³¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 102r.³² BSB, Cod.icon. 222, fol. 97r.³³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 98r.³⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 245v.

ok. 200 puščic
4 arkebuze na lunto

546

Mesto Radovljica (*Radmannsdorf*)³⁵

20 železnih kavljastih pušk
1 železna havbica
ok. 50 funtov smodnika
1000 puščic in puščičnih stebel
200 krogel za kavljaste puške
20 funtov svinca

546'

Pusti grad (*Waldenberg*) nad Zgornjo Lipnico³⁶

2 železni tarasnici brez podstavkov
4 kavljaste puške
1 funt smodnika
1000 puščic in stebel
200 krogel za kavljaste puške

547

Grad Kamen (*Stein*) pri Begunjah³⁷

22 kavljastih pušk
8 arkebuz na lunto
1 tovor smodnika
1000 krogel za kavljaste puške

Na Kamnu in v Radovljici je shranjenih še ok. 8000 dolgih pehotnih sulic.

Grad Gutenberk (*Gutenberg*) pri Tržiču

24 kavljastih pušk
2,5 centa smodnika
7000 puščic
6000 krogel za kavljaste puške
4 samostreli

³⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 209r.

³⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 209v.

³⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 210r.

547'

Grad Tržič (*Neumärkt*)³⁸

2 železni tarasnici

32 železnih kavljastih pušk

10.000 krogel za kavljaste puške

5 centov smodnika

24 jeklenih (samostrelnih) lokov³⁹

1000 puščic

Novi grad na Kokri (*Neuburg an der Gankner*) pri Preddvoru

12 kavljastih pušk

4000 krogel zanje

1 cent smodnika

548

Stolp Šrotenturn (*Schrottenturn*) na Kokri pri Preddvoru⁴⁰

1,5 centa smodnika

9 kavljastih pušk

400 krogel zanje

9 jeklenih lokov⁴¹

7 arkebuz na lunto

700 puščic

Samostan Velesovo (*Michelstetten*)

24 kavljastih pušk

12 arkebuz na lunto

0,5 centa smodnika

800 krogel

10 samostrelov

800 puščic

10 bojnih osti (*Ahlspiesse*)

548'

Grad Goričane (*Görtschach*)⁴²

8 kavljastih pušk

50 krogel zanje

0,5 centa smodnika

4 samostreli

200 puščic

³⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 210v.³⁹ *Stählin pogen*. Zaznamek se verjetno nanaša na jeklene loke za samostrele.⁴⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 211r.⁴¹ Prim. op. 38.⁴² BSB, Cod.icon. 222, fol. 211v.

Grad Smlednik (*Flödnig*)

1 bakrena tarasnica
6 železnih kavljastih pušk
4 polovične kavljaste puške
ok. 1 cent smodnika
ok. 1 cent žvepla
250 krogel za kavljaste puške

549

Grad Kamnik (*Stein*)⁴³

1 bakrena havbica
2 železni tarasnici
14 kavljastih pušk
5 arkebuz na lunto
2 sodčka smodnika
1 cent svinca
5 polnih sodčkov puščic
1 polna skrinja krogel

Mesto Kamnik (*Stein*)

2 železni havbici
1 medeninasta tarasnica
3 železne havbice
10 kavljastih pušk
8 polovičnih arkebuz na lunto
1,5 sodčka smodnika
1000 krogel
1000 puščic

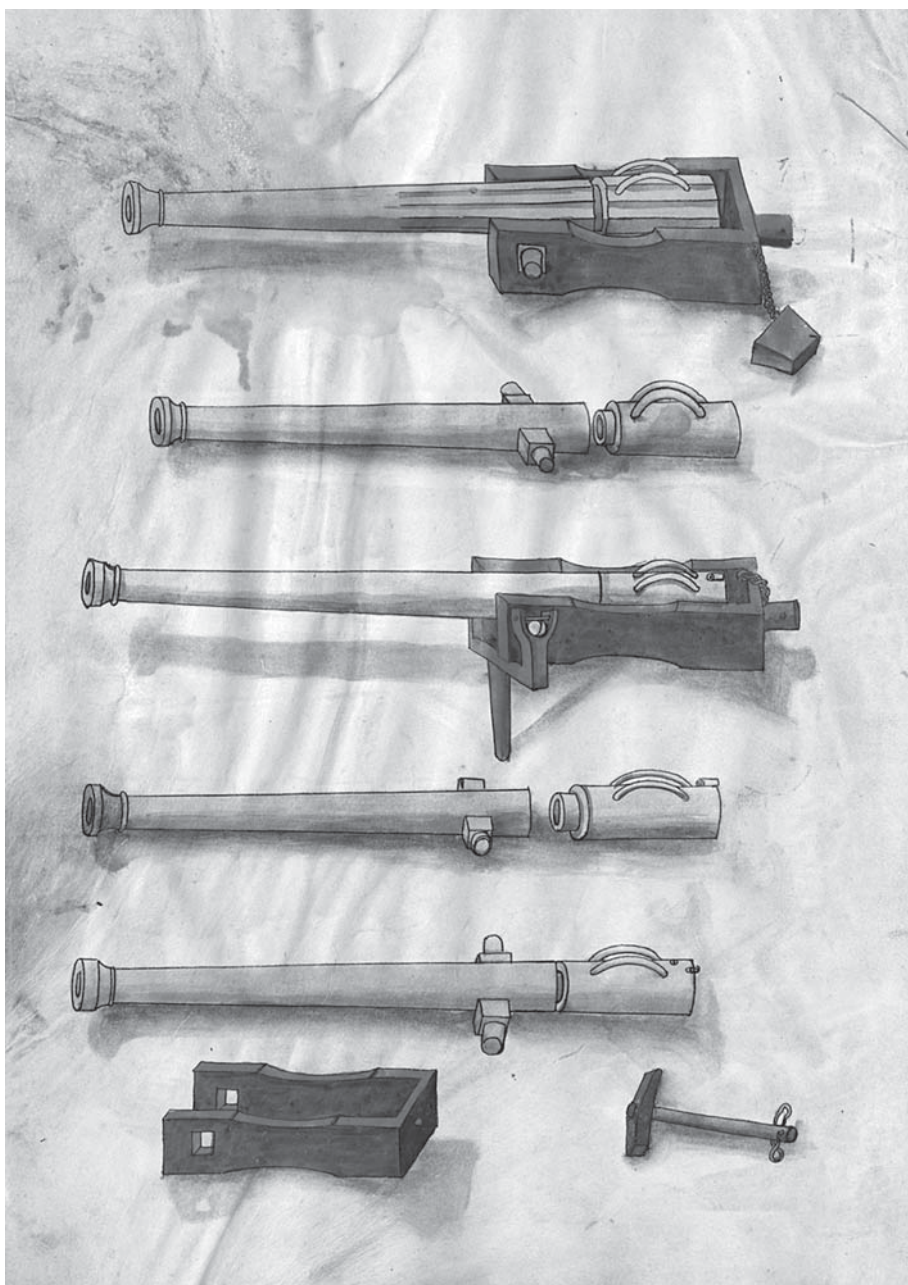
549'

Grad Kolovec (*Gerlochstein*)⁴⁴

1 bakrena kača
2 tarasnici, poškodovani
4 bakrene tarasnice
24 kavljastih pušk
4 arkebuz na lunto
3 sodčki smodnika
ok. 2000 krogel
1000 puščic

⁴³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 212r.

⁴⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 212v.

Slika 5: Na začetku 16. stoletja so se med najnaprednejše tipe habsburškega topništva uvrščale kače na zadnje polnjenje. Konstrukcija takega orožja z ločeno smodniško komoro je dopuščala veliko hitrost streljanja kljub težavam z nezadostnim tesnjenjem in posledično izgubo potisnih plinov. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 21v).

At the beginning of the 16th century, breech-loading culverins belonged to the most advanced types of the Habsburg artillery. The construction of this type of weapon with a separate powder chamber allowed quick reloading, despite difficulties associated with insufficient sealing and, consequently, loss of propellant gasses. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 21v).

Črnelo (*Rotenbüchel*), Jablje (*Habach*) in Lebek (*Liebeck*)

- 1 železni možnar na Črnelem
- 4 železne tarasnice
- 2 železna topova na zadnje polnjenje (*Kammerbüchsen*), brez smodniških komor (*Pulversack*)
- 50 pravih in polovičnih kavljastih pušk
- 16 arkebuz na lunto
- 3 centi smodnika
- dovolj puščic in krogel

550

Krumperk (*Kreutberg*)⁴⁵

- 8 kavljastih pušk
- 4 arkebuz na lunto
- 1 cent smodnika
- 400 krogel
- 4 samostreli
- 300 puščic

Rožek (*Rudolfseck*) pri Moravčah

- 5 kavljastih pušk
- 3 arkebuz na lunto
- 100 krogel za kavljaste puške
- ok. 32 funtov smodnika

550'

Belnek (*Wildeneck*) pri Moravčah⁴⁶

- 6 kavljastih pušk
- 8 arkebuz na lunto
- 1 tovor in 1 sodček smodnika
- 400 krogel za kavljaste puške
- 1 cent svinca
- 6 samostrelov
- 1000 puščic in puščičnih stebel

Žebnik (*Siebenegg*)

- 17 železnih kavljastih pušk
- 2 polovični kavljasti puški
- 1 železna havbica brez lafete
- 1 cent svinca
- 70 funtov smodnika
- 600 puščic

⁴⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 213r.⁴⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 213v.

Jurij Egk je Andreju Turjaškemu leta 1501 na grad poslal še tole oborožitev:

1 polovična kača
12 železnih kavljastih pušk
1 cent svinca
1 cent smodnika
600 puščic

55l

Gamberk (*Gallenberg*)⁴⁷

Jakob Gall je prevzel ta grad od gospe Afpalterjeve, Lambergerjeve matere. Od deželnoknežje oborožitve je na gradu našel tole:

3 železne kavljaste puške
5 polovičnih kavljastih pušk

Gospa Apfalterjeva pa je s seboj odpeljala veliko dobrega ognjenega orožja in opreme. Zato bi bilo treba poizvedeti, ali je ta oborožitev pripadala gradu ali ne.

Oborožitev Jakoba Galla:

6 kavljastih pušk
8 arkebuz na lunto
20 funtov smodnika
400 krogel
1 cent svinca
400 puščic
1000 stebel za puščice
10 samostrelov
8 sulic
8 turških ščitov
2 ročni pavezi
3 bojne osti

55l'

Svibno (*Schärffenberg*)⁴⁸

1 železna havbica brez lafete
2 polovični kavljasti puški

Erkenštajn (*Erkenstein*) pri Radečah

2 železni tarasnici
5 kavljastih pušk
2 polovični kavljasti puški
2 centa smodnika

⁴⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 214r.

⁴⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 214v.

300 krogel za kavljaste puške
 50 krogel za tarasnice
 2 centa smodnika
 3000 puščic

552

Boštanj (*Savenstein*) pri Sevnici⁴⁹

10 kavljastih pušk
 3 arkebuz na lunto
 0,5 centa smodnika
 600 krogel
 3000 puščic

Rekštajn (*Ruckenstein*) pri Sevnici

1 železna havbica
 5 železnih tarasnic
 5 kavljastih pušk
 13 polovičnih kavljastih pušk
 2400 krogel za kavljaste puške
 2 centa smodnika
 2000 puščic (za samostrel)⁵⁰
 1000 stebel za puščice
 400 puščic (za lok)
 1250 železnih zagozd za smodniško polnjenje⁵¹

552'

Krško (*Gurkfeld*)⁵²

2 železni tarasnici
 50 kavljastih pušk
 7 centov smodnika
 400 krogel za tarasnice
 10.000 krogel za kavljaste puške
 10.000 puščic

⁴⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 215r.

⁵⁰ V veliki večini primerov so v popisih navedene bojne samostrelne puščice (*Hauspfeil*). V poznem srednjem veku so v slovenskem prostoru med orožjem na tetivo v vojaški rabi izrazito prevladovali samostreli. Na omembe lokov – bodisi kompozitnih bodisi lesenih oziroma tisočinastih – ter puščic zanje naletimo le redko, kot denimo tu v primeru Rekštajna.

⁵¹ Zagozde za utrditev smodniškega polnjenja v komori topovskega orožja so praviloma izdelovali iz lesa. Zato omemba tako velikega števila železnih zagozd (*Klotz*) vzbuja pozornost.

⁵² BSB, Cod.icon. 222, fol. 215v.

Mokrice (*Mokritz*)

12 kavljastih pušk
9 arkebuz na lunto
6 polovičnih kavljastih pušk
6000 krogel zanje
1,25 sodčka smodnika
6000 puščic
2 centa svinca

553

Grad Kostanjevica (*Landstraß*) na Krki⁵³

14 kavljastih pušk
2 poškodovani kavljasti puški
1 cent smodnika
1000 krogel
1000 puščic
2 železni havbici, pripadajoči mestu

Samostan Kostanjevica (*Landstraß*) na Krki

8 kavljastih pušk
8 polovičnih kavljastih pušk
5 arkebuz na lunto
50 funtov smodnika
7 nabijal za smodnik
100 krogel za kavljaste puške
300 puščic

553'

Mesto Kostanjevica (*Landstraß*) na Krki⁵⁴

1 bakrena havbica
2 železni havbici
3 železne tarasnice, samo ena od njih na podstavku
3 bakreni topiči na karteče (*Streubüchsen*)
9 polovičnih kavljastih pušk
30 krogel za havbice
50 krogel za tarasnice
100 krogel za kavljaste puške

⁵³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 216r.

⁵⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 216v.

Raka (Arch)

6 kavljastih pušk

200 krogel zanje

200 puščic

1 cent smodnika

554

Žumberk (Sichelberg)⁵⁵

5 kavljastih pušk

2 *Schüß*⁵⁶ smodnika zanje

Kranjski vicedom je na grad poslal še tole oborožitev:

0,5 centa smodnika

400 puščičnih stebel

Toda Nikolaj Semenič je to opremo odpeljal z gradu, kot je to bilo popisano med prenosom posesti. V njegovem času je bilo na Žumberku še tole:

1 bakreni četrtnski top

1 bakrena havbica

2 železni havbici

4 železne tarasnice

20 kavljastih pušk

7 arkebuz na lunto

4 sodčki smodnika

5000 puščičnih osti

15 funtov solitra

554'

Mesto Metlika (Möttling)⁵⁷

5 železnih tarasnic

1 železna havbica

5 kavljastih pušk

3 sodčki smodnika

200 krogel za kavljaste puške

ok. 1000 puščic in puščičnih stebel

Pankrac Turjaški je med prenosom posesti meščanom s silo odnesel za 260 *lb* črnih pfenigov smodnika, poleg tega jih je prisil v opravljanje tlake.

⁵⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 217r.

⁵⁶ Pomen tega izraza ni jasen. Verjetno ga ni mogoče razlagati v pomenu, da bi na gradu hranili dovolj smodnika za komaj dva strela (*Schüsse*). Morda je mišljena skleda ali podobna posoda (*Schüssel*).

⁵⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 217v.

555

Grad Metlika (*Möttling*)⁵⁸

29 kavljastih pušk

2,5 sodčka smodnika

2000 krogel za kavljaste puške

1000 puščic

1 poln sodček krogel za kavljaste puške

1 sodček oglja za izdelavo smodnika je Pankrac Turjaški prepustil Sigmundu Pirsu, vso oborožitev pa je odpeljal s seboj.

556–556'

Komenda nemškega viteškega reda v Metliki (*Möttling*)⁵⁹

7 kavljastih pušk

6 polovičnih kavljastih pušk

4 arkebuze na lunto

6 samostrelov

3 tarče

3 bojne osti

2 lovski sulici (*Schweinspiesse*)

98 krogel za kavljaste puške

49 krogel za arkebuze na lunto

75 funtov smodnika

1 partizana

556'

Grad Gradac (*Gradaz*) pri Metliki⁶⁰

8 kavljastih pušk

1 arkebuza na lunto

3 jekleni samostreli

1 kompozitni (roževinasti) samostrel

24 funtov smodnika

100 krogel

557

Črnomelj (*Tschernembl*)⁶¹

9 kavljastih pušk

4 polovične kavljaste puške

1 cent smodnika

⁵⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 218r.⁵⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 218r–218v.⁶⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 218v.⁶¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 219r.

400 krogel za kavljaste puške
2 železni tarasnici
2 železni arkebuzi na lunto

Straussov stolp (*Straussenturn*)⁶² in Turn (*Thurnau*) pri Dragatušu

4 kavljaste puške
4 polovične kavljaste puške
5 arkebuz na lunto
1 cent smodnika
900 krogel za kavljaste puške
13 samostrelov
800 puščic

557'

Kostel na Kolpi (*Castel an der Kulp*)⁶³

8 kavljastih pušk
200 krogel za kavljaste puške
1 sodček dobrih in slabih puščic
2 poškodovana samostrela

V lasti Hansa Ravbarja:

3 kavljaste puške
2 arkebuzi na lunto
1 cent smodnika

Grad Poljane (*Polan*) na Kolpi

24 kavljastih pušk in 2 poškodovani
2 tovara sodčkov smodnika
1 sodček smodnika
300 krogel za kavljaste puške
300 puščic
2 samostrela

558

Tabor pri cerkvi sv. Lenarta v Mozlju (*Mosel*) pri Kočevju (*Gottschee*)⁶⁴

7 kavljastih pušk
19 arkebuz na lunto
200 krogel
10 funtov smodnika

Poleg tega imajo kmetje lastne samostrele in puščice.

⁶² Natančna lokacija tega stolpa za zdaj ni jasna. Očitno gre za utrdbo v okolici Črnomlja.

⁶³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 219v.

⁶⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 220r.

Fridrihštajn (*Friedrichstein*)

3 kavljaste puške

4 polovične kavljaste puške

100 krogel

400 puščic

1 cent 8 funtov smodnika

še 1 cent smodnika je dal deželni vicedom

558'

Mesto Kočevje (*Gottschee*)⁶⁵

20 kavljastih pušk

1 cent smodnika

100 krogel

in prav nič druge opreme

558'–559

Grad Ribnica (*Reifnitz*)⁶⁶

11 kavljastih pušk

3 železni možnarji brez lafet

2 železna možnarja na lafetah

8 polovičnih kavljastih pušk

300 krogel za kavljaste puške

3 lovske sulice

600 puščic

Poleg tega še oborožitev v lasti Andreja Hohenwarterja:

4 železne tarasnice

4 sodčki puščic

Sigmundova oborožitev:

2,5 tovara sodčkov smodnika

559

Grad Trebnje (*Treffen*)⁶⁷

2 železni tarasnici

8 kavljastih pušk

6 arkebuz na lunto

400 krogel za kavljaste puške

1,5 centa smodnika

1000 puščic

⁶⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 220v.

⁶⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 220v, 253r.

⁶⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 253r.

559'

Grad Kozjak (*Kosiack*)⁶⁸

10 kavljastih pušk
4 arkebuze na lunto
200 krogel za kavljaste puške
50 funtov svinca
1 cent smodnika
4 samostreli
600 puščic

560

Žužemberk (*Seisenberg*)⁶⁹

Kralj Maksimiljan je za obrambo Žužemberka poslal 1 železno havbico. V popisu je navedena oborožitev v lasti Viljema Turjaškega:

20 kavljastih pušk
7 arkebuz na lunto
200 krogel
1,5 centa smodnika
1000 puščic
0,5 centa žvepla
1,5 centa svinca
8 samostrelov

561

Šumberk (*Schönberg*) in Mirna (*Neudegg*)⁷⁰

2 bakreni kači
1 bakrena havbica
2 dolgi železni kači
9 železnih tarasnic
62 železnih kavljastih pušk
11 bakrenih kavljastih pušk
20 železnih arkebuz na lunto
3 bakrene arkebuze na lunto
11 centov smodnika
11 centov solitra
9 centov žvepla
20 centov svinca
4000 puščic
3000 železnih krogel za kavljaste puške
10 samostrelov
20 lovskih sulic

⁶⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 253v.

⁶⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 202r.

⁷⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 268r.

11 bojnih osti
5 helebard
4 češki cepci⁷¹

561'

Grad Vrhkrka (*Obergurk*)⁷²

4 kavljaste puške
2 arkebuzi na lunto
50 krogel
4 funti smodnika
3 samostreli
200 puščic

562

Grad Soteska (*Ainodt*)⁷³

6 kavljastih pušk
18 polovičnih kavljastih pušk
8000 puščic
3 centi smodnika
2000 krogel
9 centov smodnika
8 samostrelov
8 prač na drogovich – fustibalov (*Stabschlingen*)⁷⁴

562'

Grad Rožek (*Rosegk*) – Podturn pri Dolenjskih Toplicah⁷⁵

2 železni tarasnici
14 kavljastih pušk
2 arkebuzi na lunto
1 cent smodnika
5 samostrelov
2000 puščic
700 krogel

⁷¹ Značilno husitsko orožje, ki se je uveljavilo tudi v širšem srednjeevropskem prostoru. Popis ga dobesedno navaja kot *beheimsch Trischel*.

⁷² BSB, Cod.icon. 222, fol. 268v.

⁷³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 269r.

⁷⁴ Orožje, namenjeno predvsem lučanju zažigalnih izstrelkov pri obleganjih, v času okrog leta 1500 že zastarelo.

⁷⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 269v.

563

Cerkev pri Rožeku (*Rosegk*) – Podturn pri Dolenjskih Toplicah⁷⁶

8 kavljastih pušk

150 krogel

1,5 centa smodnika

50 funtov svinca

4 arkebuz na lunto

3 samostreli

563'

Stolp Težka voda (*Swarnbach*)⁷⁷ pri Novem mestu⁷⁸

3 kavljaste puške

200 krogel

10 funtov smodnika

14 puščic in puščičnih stebel

564

Novo mesto (*Rudolfswerth*)⁷⁹

1 bakrena havbica na kamnite krogel

52 železnih kavljastih pušk

0,5 centa smodnika

200 krogel za kavljaste puške

3000 puščic

Meščani imajo tudi 32 *Vorderteile*,⁸⁰ ki pripadajo kralju (Maksimiljanu).

564'

Stolp Graben (*Mordaxturn*) pri Novem mestu⁸¹

10 kavljastih pušk

4 arkebuz na lunto

2 centa smodnika

400 krogel

4 samostreli

800 puščic

⁷⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 270r.

⁷⁷ Lokacije za zdaj ni mogoče natančno določiti.

⁷⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 270v.

⁷⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 271r.

⁸⁰ Na kaj se ti *Vorderteile* nanašajo, ni jasno – očitno na dele oborožitve oziroma vojaške opreme.

⁸¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 271v.

565

Grad Mehovo (*Meichau*)⁸²

14 kavljastih pušk
 2 arkebuzi na lunto
 1 cent smodnika
 200 puščic
 12 sulic

Viljem Turjaški (kranjski deželni glavar v letih 1483–1501) je dal z gradu po smrti svojega brata Jurija Turjaškega odpeljati vso oborožitev, veliko dobrih topov različne velikosti.

565'

Hmeljnik (*Hopfenbach*)⁸³

1 železna tarasnica
 1 bakrena tarasnica
 6 kavljastih pušk
 12 polovičnih kavljastih pušk
 1 arkebuza na lunto
 10 samostrelov
 2 tovara smodnika
 3000 puščic
 3 centi svinca
 1 sodček krogel

566

Stari grad (*Altenburg*) pri Otočcu⁸⁴

12 kavljastih pušk
 6 arkebuz na lunto
 1 cent smodnika
 400 krogel
 400 puščic

566'

Samostan Pleterje (*Pletriach*)⁸⁵

1 železna havbica
 1 polovična tarasnica
 35 železnih kavljastih pušk
 14 železnih arkebuz na lunto
 2 centa smodnika

⁸² BSB, Cod.icon. 222, fol. 272r.⁸³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 272v.⁸⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 273r.⁸⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 273v.

5000 krogel
3 centi smodnika
32 samostrelov
5000 puščic

567

Tabor v Šentjerneju (*St. Barthelmä*)⁸⁶

8 kavljastih pušk
2 polovični kavljasti puški
5 arkebuz na lunto
3 centi smodnika
200 krogel
50 funtov svinca
300 puščic
2 samostrela

568

Otočec (*Wördl*)⁸⁷

8 kavljastih pušk
4 arkebuz na lunto
2 centa smodnika
400 krogel
6 samostrelov
400 puščic

568'

Kleevž (*Klingenfels*)⁸⁸

12 kavljastih pušk
2 arkebuzi na lunto
0,5 centa smodnika
100 krogel
1000 puščic
0,5 centa svinca

569

Gorenji Mokronog (*Obernassenfuß*)⁸⁹

4 kavljaste puške
100 krogel
ok. 12 funtov smodnika (a ga ob popisu ni bilo več)

⁸⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 274r.

⁸⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 275r.

⁸⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 275v.

⁸⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 205r.

569'

Dolenji Mokronog (*Unternassenfuß*)⁹⁰

8 kavljastih pušk

1 tarasnica

150 krogel

300 zagozd za smodniško polnjenje

1 cent smodnika

8 funtov svinca

Oborožitev v lasti oskrbnika Mordaxa:

6 kavljastih pušk

2 tarasnici

570

Stolp Višnje – Turn pri Višnji Gori (*Weichselberg*)⁹¹

4 kavljaste puške

4 arkebuze na lunto

3 samostreli

50 funtov smodnika

200 krogel

400 puščic

570'

Šentjurjeva gora (*St. Georgenberg*)⁹²

14 kavljastih pušk

8 arkebuz na lunto

1,5 centa smodnika

8 krogel

571

Knežija (*Graffenweg*) pri Litiji⁹³

8 kavljastih pušk

5 arkebuz na lunto

50 funtov smodnika

600 krogel

⁹⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 205v.⁹¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 254r.⁹² BSB, Cod.icon. 222, fol. 254v.⁹³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 242r.

571'

Lihtenberg (*Lichtenberg*) nad Šmartnim pri Litiji⁹⁴

6 kavljastih pušk

8 arkebuz na lunto

1 cent smodnika

700 krogel

4 samostreli

400 puščic

572

Roje (*Roy*) nad Grmačami⁹⁵

8 kavljastih pušk

4 arkebuz na lunto

1 cent smodnika

800 krogel

4 samostreli

400 puščic

572'

Samostan Stična (*Sittich*)⁹⁶

30 novih kavljastih pušk

64 starih kavljastih pušk

5 arkebuz na lunto

1,5 centa smodnika

ok. 6000 krogel

10 samostrelov

10 tarč (ščitov)

1000 puščic

8 centov svinca

573

Grad Višnja Gora (*Weichselberg*)⁹⁷

4 mali in veliki železni možnarji, nobeden nima lafete

30 funtov smodnika

Vso drugo oborožitev je dal gospod Viljem Turjaški odpeljati drugam.

Vicedomova oborožitev:

12 železnih kavljastih pušk

6 medeninastih kavljastih pušk

⁹⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 242v.

⁹⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 243r.

⁹⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 243v.

⁹⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 249r.

21 medeninastih arkebuz na lunto
 300 krogel za kavljaste puške
 1000 krogel za arkebuze na lunto
 5 jeklenih samostrelav
 3 kompozitni (roževinasti) samostreli
 2 sodčka puščic
 1 cent svinca
 20 sulic
 10 medeninastih arkebuz na lunto

573'

Mesto Višnja Gora (*Weichselberg*)⁹⁸

18 kavljastih pušk
 4 polovične kavljaste puške
 5 arkebuz na lunto
 25 funtov smodnika
 400 krogel
 600 puščic

Poleg tega imajo meščani doma lastne arkebuze na lunto, samostrele, sulice in drugo oborožitev.

574

Šrajbarski turn (*Hardesturn, Turn am Hart*)⁹⁹

6 kavljastih pušk
 4 arkebuze na lunto
 0,5 centa smodnika
 200 krogel
 3 samostreli
 100 puščic

574'

Galenštajn (*Gallenstein*) pri Podpeči¹⁰⁰

8 kavljastih pušk
 4 arkebuze na lunto
 50 funtov smodnika
 400 krogel
 4 samostreli
 800 puščic

⁹⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 249v.

⁹⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 250r.

¹⁰⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 250v.

575

Škrljevo (*Greulach*)¹⁰¹

8 kavljastih pušk
 5 polovičnih kavljastih pušk
 1 majhna železna tarasnica
 4 arkebuze na lunto
 20 funtov smodnika
 500 krogel
 6 samostrelov
 600 puščic
 6 bojnih osti

575'

Ig (*Sonegg, Igg*)¹⁰²

4 kavljaste puške
 9 polovičnih kavljastih pušk
 4 arkebuze na lunto
 30 funtov smodnika
 100 krogel
 6 samostrelov
 2000 puščic

576

Ortnek (*Ortenegg*)¹⁰³

1 železni možnar

Lambergerjeva oborožitev:

8 kavljastih pušk
 1 sodček puščic
 50 funtov smodnika
 300 krogel

577

Turjak (*Auersperg*)¹⁰⁴

14 železnih havbic
 1 bakrena havbica
 2 bakreni kači
 9 železnih tarasnic
 1 bakrena tarasnica
 6 železnih možnarjev

¹⁰¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 251r.¹⁰² BSB, Cod.icon. 222, fol. 251v.¹⁰³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 224r.¹⁰⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 227r.

106 kavljastih pušk
14 polovičnih kavljastih pušk
20.000 puščic
ok. 20.000 puščičnih osti
1 sodček smodnika
velik kup malih in velikih kamnitih krogel za možnarje in havbice
2000 krogel za kavljaste puške

V zaprti obokani kleti so shranjeni še smodnik, soliter, žveplo, svinec in drugo, kar sodi zraven. Toda oskrbnik nima ključa od kleti, tega hrani le gospod Volker Turjaški. (Zato streliva ni bilo mogoče popisati.)

577'

Breg (*Billingrain*) pri Ribnici¹⁰⁵

22 kavljastih pušk
3 arkebuz na lunto
2 sodčka smodnika
100 krogel
2 sodčka puščic
8 sulic
16 samostrelov

578

Čušperk (*Zobelsberg*)¹⁰⁶

20 kavljastih pušk
1 tovor smodnika
600 krogel
2000 puščic

579

Grad Lož (*Laas*)¹⁰⁷

1 železni četrtnski top
1 železna havbica
3 železne tarasnice
8 kavljastih pušk
3 polovične kavljaste puške
3 krogle zanje
120 puščic

¹⁰⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 227v.

¹⁰⁶ BSB, Cod.icon. 222, fol. 256r.

¹⁰⁷ BSB, Cod.icon. 222, fol. 257r.

Oborožitev oskrbnika Andreja Durrerja:

5 kavljastih pušk
1 arkebuza na lunto
3 helebarde
2 partizani
2 metalni kopji (*Schefflin*)
3 samostreli
2 jeklena ročna loka
3 loki iz tisovine
76,5 funta smodnika

579'

Mesto Lož (*Laas*)¹⁰⁸

1 železna tarasnica
14 dobrih in slabih kavljastih pušk
15 arkebuz na lunto
11 samostrelov
236 krogel
360 puščic
2 funta smodnika
2 helebardi
29 kopij
20 partizan
21 pavez

580

Tabor Nadlišek (*Nadlischeck*) na Blokah¹⁰⁹

20 kavljastih pušk
3 sodčki smodnika
1 železna tarasnica
dovolj puščic in krogel

580'

Snežnik (*Schneeberg*)¹¹⁰

2 polovični tarasnici
12 kavljastih pušk
8 arkebuz na lunto
1,5 centa smodnika
700 krogel
8 samostrelov
1100 puščic

¹⁰⁸ BSB, Cod.icon. 222, fol. 257v.

¹⁰⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 258r.

¹¹⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 258v.

581

Šteberk (Stegberg)¹¹¹

12 kavljastih pušk

500 krogel

50 funtov smodnika

1 sodček solitra

1 sodček zmletega žvepla

581'

Hošperk (Hasberg)¹¹²

8 kavljastih pušk

Ravbarjeva oborožitev:

8 kavljastih pušk

1 železna tarasnica

1 top (*Fartzerl*)¹¹³

1 sodček smodnika

582

Planina (Alben) pri Rakeku¹¹⁴

32 kavljastih pušk

3 tarasnice

1 bakreni četrtinski top

1 havbica

1 bakrena polovična kača

6 sodčkov smodnika

5 sodčkov solitra

3 sodčki žvepla

dovolj krogel in puščic

582'

Postojna (Adelsberg)¹¹⁵

18 kavljastih pušk

2 železni tarasnici brez podstavka

5 polovičnih kavljastih pušk

1 tovor puščic

400 krogel

1 tovor smodnika

50 funtov smodnika

¹¹¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 246r.¹¹² BSB, Cod.icon. 222, fol. 246v.¹¹³ Ta termin se pozneje še pojavi, a ga za zdaj ne moremo natančneje opredeliti. Gotovo je le, da se nanaša na vrsto topa, po vsej verjetnosti zasnovanega za zadnje polnjenje. Gl. op. 121.¹¹⁴ BSB, Cod.icon. 222, fol. 247r.¹¹⁵ BSB, Cod.icon. 222, fol. 247v.

583

Jama (*Lueg*)¹¹⁶

1 železna kača (na zadnje polnjenje) z 1 smodniško komoro
 3 železne tarasnice
 7 kavljastih pušk
 2 polovični kavljasti puški
 1 polovična tarasnica
 1 polovična kača, poškodovana
 3 železni možnarčki
 1 železna havbica, poškodovana
 1 poškodovan možnar
 250 krogel
 2 centa smodnika

Gallenbergerjeva oborožitev pri oskrbniku:

4 arkebuze na lunto
 5 samostrellov
 50 puščic

583'

Grad Senožče (*Senosetsch*)¹¹⁷

2 železna topova (na zadnje polnjenje) s 6 smodniškimi komorami
 nekaj obklesanih kamnov za topove
 3 majhni železni topovi na starih lafetah
 nekaj razpadlih puščic
 0,5 sodčka smodnika
 1 brusni kamen

Oborožitev gradu:

26 kavljastih pušk
 4 arkebuze na lunto
 2 sodčka smodnika
 1 sodček solitra
 1 sodček žvepla
 600 krogel

584

Trg Senožče (*Senosetsch*)¹¹⁸

4 kavljaste puške
 1 železni možnar
 ok. 25 funtov smodnika

Poleg tega imajo tržani še lastno oborožitev.

¹¹⁶BSB, Cod.icon. 222, fol. 263r.

¹¹⁷BSB, Cod.icon. 222, fol. 263v.

¹¹⁸BSB, Cod.icon. 222, fol. 223r.

585

Prem (*Prem*)¹¹⁹

1 železna havbica

1 bakreni četrtnski top z železnim obročem¹²⁰

1 bakreni možnar

6 železnih možnarjev

15 starih in novih kavljastih pušk, 1 poškodovana

1 tovor smodnika

50 funtov svinca

400 puščic

60 kamnitih krogel za havbice

Orožje, ki pripada gradu:

13 kavljastih pušk

1 železna kača

800 krogel

585'

Gotnik (*Gutenegg*)¹²¹

2 železna možnarja

1 železni top na zadnje polnjenje (*Fertzerl*) s 3 smodniškimi komorami¹²²

15 kavljastih pušk, 2 poškodovani

1 tovor in 1 cent smodnika

300 krogel

30 kamnitih krogel za možnar

200 puščic

Oskrbnikova oborožitev:

2 železni tarasnici

2 centa smodnika

4 arkebuze na lunto

6 samostrellov

586

Mesto Kastav (*Kastau, Castua*)¹²³

6 kavljastih pušk

6 polovičnih kavljastih pušk

¹¹⁹BSB, Cod.icon. 222, fol. 108r.¹²⁰Morda je mišljen železni obroč za dviganje cevi, lahko pa tudi železna ojačitev cevi.¹²¹BSB, Cod.icon. 222, fol. 108v.¹²²Gl. op. 112.¹²³BSB, Cod.icon. 222, fol. 252r.

586'

Trsat (*Tersatt, Tersatto*)¹²⁴

14 kavljastih pušk s kopiti
4 kavljaste puške brez kopit
50 funtov svinca
150 puščic
50 krogel

588

Kaštel Boljun (*Finale*) pri Lupoglavu¹²⁵

2 tarasnici
5 kavljastih pušk
3 polovične kavljaste puške
50 krogel
20 funtov smodnika
200 puščic

589

Rakalj (*Rackel*)¹²⁶

3 kavljaste puške
1 poškodovan samostrel

591

Kaštel Lindar pri Pazinu¹²⁷

9 kavljastih pušk
20 arkebuz na lunto
12 samostrelov
1 cent smodnika

591'

Grad Završje (*Piemonte d'Istria*)¹²⁸

12 kavljastih pušk
1 cent železa
1,5 sodčka smodnika
1 cent in 33 funtov svinca

Oskrbnikova oborožitev:

5 kavljastih pušk
7 polovičnih kavljastih pušk

¹²⁴BSB, Cod.icon. 222, fol. 252v.

¹²⁵BSB, Cod.icon. 222, fol. 109r.

¹²⁶BSB, Cod.icon. 222, fol. 100r.

¹²⁷BSB, Cod.icon. 222, fol. 255r.

¹²⁸BSB, Cod.icon. 222, fol. 255v.

9 arkebuz na lunto
 14 samostrelov
 200 krogel
 4000 puščic

592

Kaštel Završje (*Piemonte d'Istria*)¹²⁹

3 kavljaste puške
 2 arkebuzi na lunto
 1 železni možnar

593–593'

Grad Trst (*Trieste*)¹³⁰

1 velika bombardarda
 10 starih možnarjev
 688 puščičnih osti
 6 sodčkov solitra, skupne teže 10 centov in 94 funtov
 12 sodčkov smole, skupne teže 15 centov in 1 funt
 4 sodčki smodnika, skupne teže 5 centov in 95 funtov
 7620 krogel za kavljaste puške
 59 kavljastih pušk in 4 poškodovane
 12 arkebuz na lunto
 2 torbi za smodnik
 5 svedrov (*Nebiger*) za topove
 1 skrinja puščičnih stebel
 0,5 tovara puščičnih stebel
 777 prešteti puščičnih stebel
 1 sodček smolnatih vencev (*Pechkränze*)¹³¹
 3 krogelni kalupi za kavljaste puške
 5 velikih in malih vrvi
 vsakovrsten les za mlin¹³²
 2 okovani stojali in 1 velike klešče za dvigovanje kamnov
 1 železna veriga in 1 na vodnjaku
 1 nov okovan dvokolesni voz
 1 lesen štirikolesni voz
 1 dolga skrinja s starim in novim železom ter prav takšnimi motikami in lopatami
 3 sodčki žebļev, skupne teže 2 centov in 77 funtov
 12 bojnih osti
 4 ključavnice za vrata

¹²⁹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 111r.

¹³⁰ BSB, Cod.icon. 222, fol. 228r–228v.

¹³¹ Zažigalna sredstva, namenjena obleganjem utrd.

¹³² Verjetno za mletje smodnika.

596

Grad Prosek (*Prosegg, Prosecco*) pri Trstu¹³³

6 kavljastih pušk in 1 poškodovana
 1 sodček smodnika
 460 železnih krogel za kavljaste puške
 100 dobrih in slabih puščic
 2 vlečni vrvi

599

Spodnji Devin (*Tybein, Duino*)¹³⁴

6 krogelnih kalupov za kavljaste puške
 10 kavljastih pušk
 200 krogel zanje v 1 sodčku
 2 stari kratki tarasnici
 18 železnih zagozd zanje
 1/3 sodčka smodnika

600

Vipava (*Wippach*)¹³⁵

12 kavljastih pušk
 2 arkebuzi na lunto
 1 železna tarasnica
 1 železni možnar
 1,5 tovara smodnika v sodčkih
 ok. 200 krogel
 0,5 tovara svinca

1 bakreno tarasnico je Simon Ungerspach poslal v Vipavo iz Krmina.
 4 tovore solitra je poslal Ambrosius iz Trsta

600'

Spodnji grad v Vipavi (*Wippach*)¹³⁶

15 kavljastih pušk
 5 arkebuz na lunto
 4 železni možnarji
 2,5 centa smodnika
 500 krogel za kavljaste puške
 600 puščic

¹³³BSB, Cod.icon. 222, fol. 199r.

¹³⁴BSB, Cod.icon. 222, fol. 261r.

¹³⁵BSB, Cod.icon. 222, fol. 221r.

¹³⁶BSB, Cod.icon. 222, fol. 221v.

601

Stolp pri Vipavi (Wippach)¹³⁷

2 kavljasti puški
 5 kavljastih pušk pripada stolpu
 2 arkebuzi na lunto
 200 krogel za kavljaste puške
 ok. 0,5 centa smodnika pripada cerkvi

601'

Rihemberk (Reifenberg)¹³⁸

12 kavljastih pušk in 4 poškodovane
 4 polovične kavljaste puške
 400 krogel za kavljaste puške
 2 tovara sodčkov smodnika in še 0,5 centa (smodnika)

602

Dornberk (Dornberg)¹³⁹

1 železna polovična kača
 13 kavljastih pušk
 3 centi smodnika
 500 krogel
 7 samostrelov
 200 puščic

608–608'

Krmin (Karmaun, Cormons)¹⁴⁰

55 kavljastih pušk
 3 velike železne kače na stolpu
 3 bakrene kače
 1 velika pomožna kača (*Notschlange*)
 1 četrtinski top
 1 top na kamnite krogle
 1 tricevni topič na podstavku (*Bockbüchse*)
 1 majhen top na kamnite krogle
 1 majhen možnar brez lafete
 60 svinčenih krogel za medeninaste kače
 ok. 300 kamnitih krogel za četrtinski top
 20 kamnitih krogel za pomožno kačo
 24 krogel za mali možnar

¹³⁷BSB, Cod.icon. 222, fol. 230r.¹³⁸BSB, Cod.icon. 222, fol. 230v.¹³⁹BSB, Cod.icon. 222, fol. 264r.¹⁴⁰BSB, Cod.icon. 222, fol. 289r–289v.

ok. 1 cent svinčenih krogel za kavljaste puške
 ok. 18 centov železnih krogel za kavljaste puške
 8 krogelnih kalupov za kavljaste puške
 2 krogelna kalupa za železne kače
 3 krogelni kalupi za medeninaste kače
 za ok. 6 tovorov sodčkov prečiščenega solitra
 3 sodčki smodnika
 23 polnih sodčkov žvepla
 velik kup oglja
 9 centov in 70 funtov svinca krminske teže
 nekaj šotorov in kosov bakra

608

Belgrado v Furlaniji¹⁴¹

28 železnih kavljastih pušk, od tega 2 poškodovani
 4 bakrene arkebuz na lunto, od tega 1 poškodovana
 4 sodčki smodnika
 4 centi žvepla
 400 puščic
 200 krogel
 ok. 30 funtov svinca

V lasti oskrbnika:

5 arkebuz na lunto
 4 samostreli
 1 kavljasta puška

610

Novi grad (Neuburg) – Podgrad na Krasu¹⁴²

8 kavljastih pušk
 1 polovična kavljasta puška
 7 bakrenih arkebuz na lunto
 1 majhen tricevni bakreni top
 1 železni topič, nasajen na drogu
 4 stari samostreli
 1 staro samostrelno napenjalo – zobata letev (*Winde*)
 4 stare furlanske sulice (*Friauler Spiesse*)
 1 stara partizana
 2,5 sodčka smodnika
 0,5 centa svinca

¹⁴¹ BSB, Cod.icon. 222, fol. 262r.

¹⁴² BSB, Cod.icon. 222, fol. 222r.

Oskrbnikova oborožitev:

7 kavljastih pušk

7 samostrelov

1200 krogel za kavljaste puške

400 puščic

613

Mesto Pordenone¹⁴³

100 kavljastih pušk

14 polovičnih kavljastih pušk

7 železnih arkebuz na lunto

2 železna možnarja

3 pazeze

6 centov smodnika

3 centi solitra

Skupna oborožitev meščanov:

302 sulice, partizane in kopja

28 samostrelov

51 kavljastih pušk in arkebuz na lunto

35 brigandin (*Corassin*)

32 runk (*Ranchoni*) in helebard

ok. 40 lokov

615

Bela peč (Weissenfels) pri Ratečah¹⁴⁴

Bartolomej Freisleben je grofu Henriku Hardeggu na novo poslal:

12 železnih kavljastih pušk

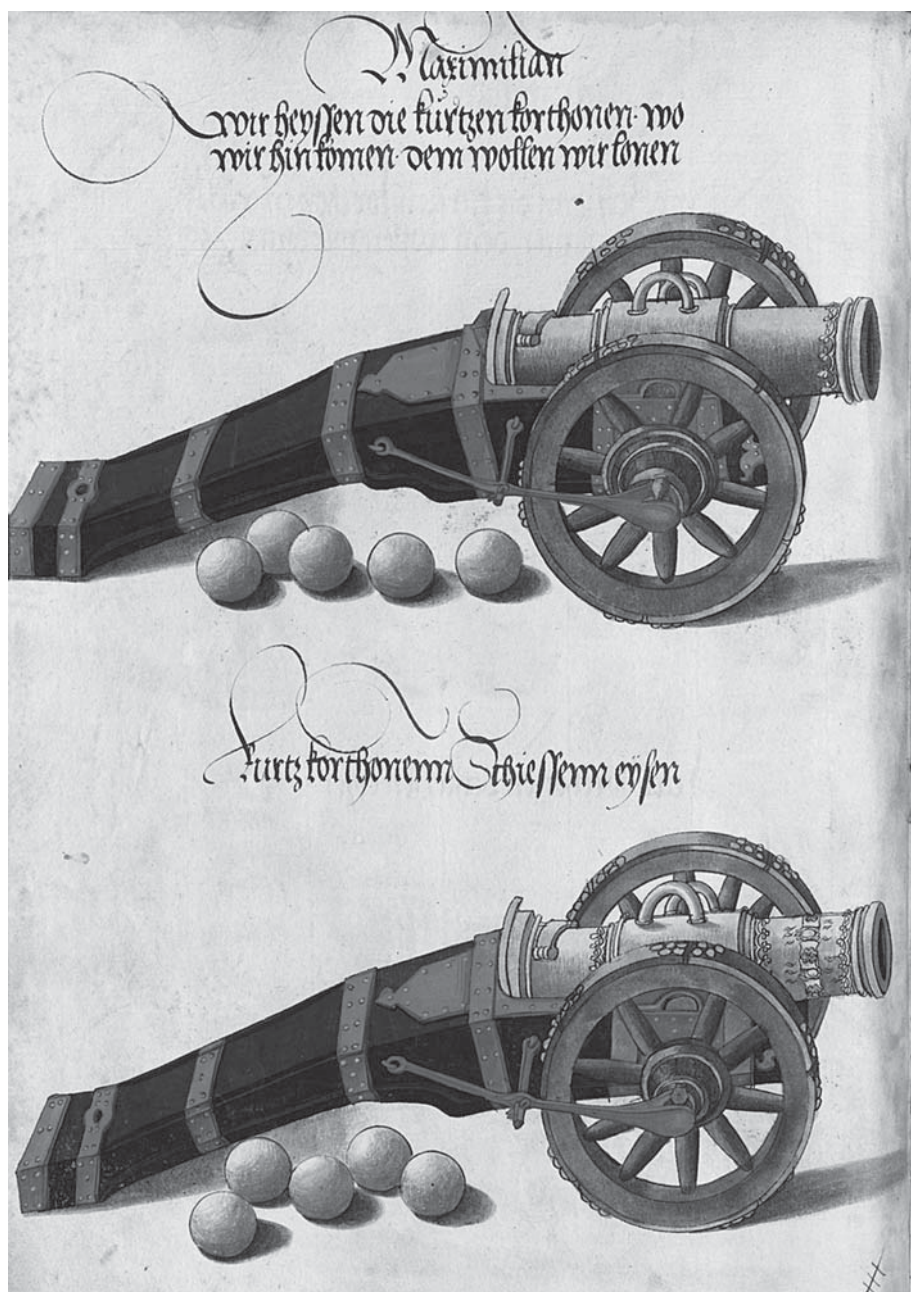
12 medeninastih arkebuz na lunto

2 krogelna kalupa zanje

6 centov smodnika

¹⁴³BSB, Cod.icon. 222, fol. 229r.

¹⁴⁴BSB, Cod.icon. 222, fol. 292r.

Slika 7: V začetku 16. stoletja so se staromodne bombarde na kamnite kroglice že umikale sodobnejšemu težkemu topništvu. Kratki kartavni na prevoznih lafetah novega tipa sta dober primer moderne vojaške tehnologije, ki je Maksimilijanovi armadi zagotavljala občutne prednosti na bojnem polju. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 37v).

At the beginning of the 16th century, old-fashioned stone-firing bombards started to give way to more modern heavy artillery. Short kartaunen on new-pattern mobile carriages are prime examples of contemporary military technology, which provided Maximilian's army with considerable advantage in the battlefield. (BSB, Cod.icon. 222, fol. 37v).

Vsebinska analiza popisov

Münchenski rokopis opisuje oborožitev dežel pod habsburško oblastjo, ki so jo hranili zlasti za lokalno obrambo. Kako zelo razvejana je bila ta obrambna mreža na Slovenskem, jasno priča množična koncentracija vojaških oporišč posebej na Dolenjskem, Notranjskem, Primorskem in v Istri. Popisi posameznih lokacij se le v grobem ujemajo z deželnimi mejami, vendar si kljub temu sledijo v logičnem zaporedju bolj ali manj sklenjenih geografskih enot. To bržkone ni zgolj posledica poteka popisov na terenu, temveč vsaj do določene stopnje izraža strateško strukturo Maksimiljanovih dežel na predvečer spopada z Benetkami.

Glede na temeljitost in razsežnost popisov münchenski *Zeugbuch* ostaja brez prave primerjave v znanih zgodovinskih virih. Tako sistematičnih, izčrpnih podatkov o oborožitvi slovenskega prostora ne poznamo ne iz zgodnejših in tudi ne precej mlajših obdobj. Kljub temu naštetu orožje glede na količino in tipe ne odstopa posebej izrazito od sporadično ohranjenih popisov grajskih orožarn, kot jih denimo razkrivajo približno 60 let starejši dokumenti freisinške ali krške škofije. V tridesetih in štiridesetih letih 15. stoletja sestavljeni inventarji gradov v Škofji Loki, v Vitanju in na Bizeljskem navajajo podobne koncentracije kavljastih pušk, samostrellov, tarasnic, havbic in streliva, kot bi jih na primerljivih lokacijah zasledili v Freislebnovih poročilih vsaj dve človeški generaciji pozneje.¹⁴⁵

To je po eni strani znak, da vojaška tehnologija v drugi polovici 15. stoletja ni napredovala s prav bliskovitim tempom. Naprednejše vojaško orožje, še posebej topništvo, je vsekakor pomenilo veliko naložbo, zato starejših tipov oborožitve ni bilo mogoče zamenjati z novejšimi kar mimogrede. To navsezadnje niti ni bilo smotno, vsaj dokler so starejši primerki še lahko učinkovito opravljali svojo nalogo in so jih redno vzdrževali. Po drugi strani je očitno, da je bilo vojskovanje v slovenskem prostoru poznega srednjega in zgodnjega novega veka bolj kot ne endemični pojav, menjavali so se kvečjemu aktualni viri vojaških groženj. Tako kot je bilo nujno zavarovati izpostavljene gradove pred nenadnim napadom v času celjsko-habsburške fajde, so morali generacijo ali dve pozneje branilci tega istega prostora računati z možnostjo bliskovitega vdora ogrskih čet, turških plenilcev ali celo beneške armade. Vzdrževanje vsaj osnovne vojaške pripravljenosti in zaloge orožja, streliva in druge opreme je bilo tako nenehna potreba.

Münchenski *Zeugbuch* zaradi narave popisovanja in nepopolne ohranjenosti dokumenta ne prikazuje celotnega stanja oborožitve, ki so ga v prvih letih 16. stoletja hranili na Slovenskem. Freislebnovi popisi so v osnovi zajeli zgolj deželnoknežje posesti. Delno sicer pokrivajo tudi nekatera druga gospostva, ki niso bila pod neposredno deželnoknežjo jurisdikcijo – vsaj tista, katerih lastniki so popisovalcem zagotovili vstop v lastne orožarne. Nekateri deli popisa so se sčasoma žal tudi izgubili. Z vidika slovenskega zgodovinopisja gre posebej obžalovati izgubo tistih poglavij, ki so se nanašala na Koroško in večje mestne naselbine.

¹⁴⁵ ADG, HS 122, fol. 31v, 43v; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 453–454; Stopar, *Ostra kopja*, str. 106; ADG, HS 106, fol. 139v–140r, 141r–140v; Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 454–457; Stopar, *Ostra kopja*, str. 103–106; Bizjak, *Obračuni 3*, str. 363; Bizjak, *Obračuni 4*, str. 455; Lazar, *Poznosrednjeveško topništvo*, str. 32–46.

V grobem je tu obravnavani izbor lokacij, zastopanih v münchenskem rokopisu, na severu zamejen s črto od Karavank do Gradca, na vzhodu z Dravo in Sotlo, na jugu sega do Kolpe, Reke in osrednje Istre, na zahodu pa do tržaškega zaledja in skrajnega vzhodnega roba Furlanije. Če odštejemo Prekmurje, ki je tedaj sodilo pod oblast ogrskega kraljestva, popisi pokrivajo veliko večino slovenskega etničnega prostora v okviru Svetega rimskega cesarstva, s še najočitnejšo izjemo Koroške. Vsaj približno lahko površino tega prostora ocenimo na okrog 20.000 km², na katerih je živelo do 500.000 prebivalcev.¹⁴⁶

Kljub naštetim vsebinskim omejitvam količina orožja, zajeta v popisih, deluje impresivno. Prave razsežnosti oborožitve, ki so jo hranili v teh krajih, se pokažejo še bolj jasno, če podatke s posameznih lokacij združimo v pregledno tabelo.

	Havbice	Četrtnski topovi	Bombarde	Kače	Možnarji	Tarasnice	Preostalo lahko topništvo	Kavljaste puške ¹⁴⁷	Arkebuz na lunto	Samostrelji	Loki	Orožje na drogu	Ščiti
Uporabni primerki	54	8	3	30	41	98	19	2112	445	334	45	8538	50
Izrabljeni ali poškodovani	6	1		1	9	9		22	1	36			

Seštevek popisanih tipov orožja pokaže, da so bile obrambne zmogljivosti obravnavanega prostora na začetku 16. stoletja vse prej kot zanemarljive. Količina težjega topništva, kamor sodijo bombarde in četrtnski topovi, je bila resda skromna. To niti ne preseneča, če upoštevamo, da je bilo takšno orožje zgoščeno predvsem v maloštevilnih centralnih orožarnah. Hkrati je slika, ki jo kaže münchenski rokopis, v tem delu verjetno nekoliko popačena tudi zato, ker so iz kodeksa zlasti okrog folijev 500 do 544 izpadli popisi nekaterih večjih urbanih središč – prav tistih, v katerih so bržkone hranili znaten delež težje topniške oborožitve in preostali vojaški material, namenjen velikopoteznejšim bojnim operacijam.

Toliko več je naštetega poljskega topništva – skupno 125 uporabnih havbic, kač in možnarjev ter še 27 primerkov, ki bi jih bilo po vsej verjetnosti prav tako mogoče v kratkem usposobiti za boj z manjšimi popravili ali namestitvijo na lafete. K temu je treba dodati še 19 kosov lažjega topništva različnih tipov ter najmanj 98 tarasnic, ki so bile v prvi vrsti namenjene obrambi utrd, ne pa delovanju na bojnem polju.

Daleč največjo skupino v popisani oborožitvi predstavljajo kavljaste puške. Ta zvrst strelnega orožja je zagotavljala temeljno obrambo utrjenih postojank, učinkovito pa bi jo bilo mogoče uporabiti tudi za neposredno ognjeno podporo na

¹⁴⁶ Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 127.

¹⁴⁷ K tej in naslednji kategoriji je treba dodati še skupno 51 kavljastih pušk in arkebuz na lunto v oborožitvi meščanov Pordenona.

bojišču. Precej manjšo, a kljub temu zelo vidno vlogo zavzemajo lažje, tehnično modernejšie arkebuze na lunto. Te so v prvih letih 16. stoletja predstavljale najso-dobnejši tip ročnega ognjenega orožja in so številčno tudi že prekosile samostrele.¹⁴⁸

V splošnem je očitno, da je zmagoviti pohod smodnika v zahodno vojskovanje do tega časa že izrazilo zasenčil orožje na tetivo. Število samostrelav, navedenih v popisih, je resda še vse prej kot neznatno in na večini naštetih lokacij so zanje hranili tudi bolj ali manj obsežno zalogo bojnih puščic. Ne glede na to je iz razmeroma visokega deleža poškodovanih oziroma nedelujočih samostrelav razvidno, da se je ta zvrst orožja postopoma umikala iz aktivne bojne uporabe. Po drugi strani so veliko redkeje zastopani loki. Največ, okrog 40, so jih hranili v mestu Pordenone. V tej skupini bi verjetno našli določeno število refleksnih kompozitnih lokov. Iz drugih občasnih omemb se lahko prepričamo, da v slovenskem prostoru niso bili povsem neznani niti dolgi loki iz tisovine ter celo takšni, izdelani iz jekla. Vseeno pa so bili tod loki kakršne koli že konstrukcije v vojaški rabi očitno zgolj eksotično, bolj ali manj izjemoma zastopano orožje.

Med popisanim hladnim orožjem naletimo samo na tiste tipe, ki so jih hranili v orožarnah, da bi z njimi v primeru vojaškega spopada opremili bojno osebje. To je v praksi pomenilo pravzaprav le orožje na drogu – predvsem sulice, redkeje helebarde, runke in bojne osti. Skupno število kosov orožja na drogu je na prvi pogled izjemno veliko, a izključno po zaslugi velikanskega kontingenta 8000 pehotnih sulic, uskladiščenih na gradu Kamen in v Radovljici. Ta oborožitev je bila na Gorenjskem verjetno shranjena zgolj začasno, kot premišljeno zbrana rezerva za Maksimiljanove landsknehte neposredno pred vojno napovedjo Benečanom, zato je ne moremo brez pridržkov zajeti v statistično obravnavo lokalnih obrambnih zmogljivosti slovenskih dežel v širšem časovnem obdobju.

Kot zanimivost omenimo tudi, da med popisanim orožjem na drogu skupno zasledimo 45 bojnih osti in 50 ščitov različnih vrst, predvsem velikih pehotnih tarč oziroma pavez. Kombinacija bojnih osti in pavez je bila značilna za težko pehoto, oboroženo po zgledu čeških husitov. Ta rod oboroženih sil, v vzhodnoalpskem okolju zelo v čislih od sredine pa vse do konca 15. stoletja, je bil priljubljen tudi v sloven-skem prostoru, dokler ga po letu 1500 ni dokončno izpodrinila pehota landsknehtov, oboroženih zlasti z dolgimi pehotnimi sulicami, helebardami in strelnim orožjem.¹⁴⁹

Absolutne številke, ki jih lahko razberemo iz Freislebnovih popisov, zaradi obsega popisanih lokacij nesporno pomenijo zanimivo izhodišče za statistične obravnave in nadaljnje vojaškozgodovinske študije. Dejstvo pa je, da zaradi svojih vsebinskih omejitev ne kažejo popolnega stanja vojaške oborožitve v slovenskem prostoru, saj bi morali popisnemu orožju dodati še vse tisto, skladiščeno na drugih krajih, ki jih popisi niso zajeli.

Zelo v grobem morda lahko ocenimo, da količina tu naštetih bojnih sredstev predstavlja dobro polovico vsega orožja, tedaj shranjenega na slovenskem etničnem ozemlju pod habsburško oblastjo. Za celovitejšo sliko bi morali vključiti še zaloge

¹⁴⁸ Prim. Contamine, *War*, str. 135; Willers, *Kaiserburg-Museum*, str. 33.

¹⁴⁹ Dürriegl, *Das Wiener Bürgerliche*, str. 12; Waissenberger, *Die wehrhaften Bürger*, str. 22–26; Dürriegl, *Die wehrhaften Bürger*, str. 7; Lazar, *Vitezi, najemniki*, str. 137–142.

orožja na tistih krajih, ki jih Freislebnovi popisovalci niso obiskali ali pa so se njihovi inventarni sezname pred vezanjem rokopisnih listov izgubili. Poleg nekaterih mest in trgov, ki v popisih niso zajeti, manjkajo tudi inventarji kopice grajskih stavb, najočitneje na Koroškem in Štajerskem. Zlasti tiste v lasti pomembnejših plemiških rodbin in še posebej cerkvenih gospodov so bile nedvomno vsaj tako dobro založene z orožjem kot gradovi, ki jih je Freisleben imel priložnost pregledati od blizu.

Ob takem hipotetičnem preračunu bi lahko sklepali, da je bilo v prvih letih 16. stoletja v lokalnih orožarnah na Slovenskem za potrebe neposredne obrambe dovolj kavljastih pušk, arkebuz, samostrelav in orožja na drogu za približno 10.000 mož.¹⁵⁰ K temu bi morali po zgornji oceni prišteti skupno še kakih 200 tarasnic in drugih kosov lahkega topništva ter okrog 250 poljskih topov, vključno z manjšim številom težjih bombard in četrtinskih topov. Ravnanje z vsakim kosom takšne topniške oborožitve je zahtevalo bolj ali manj izurjeno veččlansko posadko in dodatno podporno osebje, vključno s primernimi transportnimi zmogljivostmi za morebitno delovanje v operacijah onstran domačega obzidja.

Za prostor s približno pol milijona prebivalcev je bila to vsekakor občutna količina oborožitve, še toliko bolj, ker moramo upoštevati, da ta številka ne zajema orožja plemiške konjenice in najemniških vojakov – z izjemo velike zaloge pehotnih sulic na Gorenjskem –, ki so sestavljali ofenzivno hrbtenico Maksimiljanove armade. Popisi namreč niso zajeli osebnega orožja, zaščitne opreme in drugih vojaških pripomočkov ter pribora, ki so jih lastniki hranili pri sebi. Kot dokazujejo zgoraj omenjeni primeri inventarjev posameznih gradov freisinške ali krške škofije, je bila takšna praksa na Slovenskem običajna že sredi 15. stoletja, saj popisi grajskih orožarn praktično vključujejo zgolj topništvo, ročno ognjeno orožje, samostrele in strelivo. Popolnoma enako stanje odražajo tudi pol stoletja mlajši Freislebnovi popisi.

Iz naštetih inventarjev je torej izpuščena pisana paleta najrazličnejše druge oborožitve, ki je bila v tem prostoru prav tako množično zastopana, a se je izmaknila nadzoru uradnih evidenc. V to kategorijo so sodili denimo oklepi, čelade in konjeniška oprema kot ključni del oborožitve težke konjenice, prav tako raznovrstno hladno orožje: konjeniška kopja, dvorezni meči, enorezni messerji, sablje, bodala, bojne sekire, buzdovani ipd. Poleg takšnega vojaškega orožja, značilnega za plemiško elito in poklicne najemnike nižjega rodu, ne smemo pozabiti na civilno oziroma samoobrambno orožje, ki je bilo v poznosrednjeveškem svetu dostopno tako rekoč vsakomur. Med meščani in kmeti so bili v tem času izjemno razširjeni enorezni meči in dolgi bojni noži (nem. *Bauernwehr*, *Hauswehr*), ki jih je za osebno zaščito nosil bolj ali manj vsak odrasli moški nižjega stanu.¹⁵¹

Ob koncu srednjega veka je bilo torej orožja na Slovenskem veliko – pa ne le v inventarnih evidencah oblasti in zemljiških gospodov, temveč tudi v zasebni

¹⁵⁰ Zaloge 8000 pehotnih sulic s Kamna in Radovljice pri tem nismo upoštevali, saj je šlo očitno za orožje, namenjeno poklicnim najemniškim vojakom, ne pa lokalnim obrambnim silam. S kavljasto puško sta navadno ravnala po dva moža. Arkebuz na lunto, samostrele in orožje na drogu je načeloma uporabljal en sam vojak.

¹⁵¹ Seitz, *Blankwaffen*, str. 192–220; Dolínek, Durdík, *Historische Waffen*, str. 87–90; Müller, *Albrecht Dürer*, str. 62–67.

Slika 8: Ptujška havbica kalibra 190 mm, datirana v sredino 15. stoletja, je edini ohranjeni primerek svoje vrste na Slovenskem. Ta zvrst poljskega topništva je bila v slovenskem prostoru zelo razširjena vse do zgodnjega 16. stoletja. (Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, inv. št. UO 963o, foto: Tomaž Lauko).

A 190 mm calibre howitzer from Ptuj, dated to the mid-15th century, is the only preserved example of its kind in Slovenia. This type of field artillery was used widely in the Slovene territory up to the early 16th century. (Ptuj – Ormož Regional Museum, inventory no. UO 963o, photo by Tomaž Lauko).

lasti plemičev, meščanov in kmetov. Vsaj kak posamezen, preprostejši kos hladnega orožja, npr. velik bojni nož ali enorezni meč, bi našli skorajda na vsakem domu. To morda še ni zadosten razlog, da bi lahko družbo naših poznosrednjeveških prednikov opredelili kot izrazito militarizirano. Večina orožja v osebni lasti večinskega civilnega prebivalstva, pa navsezadnje tudi v orožarnah gradov, mestnih naselbin, utrjenih cerkva, samostanov in drugih postojank, je bila namenjena predvsem obrambi v primeru neposredne nevarnosti. Glavno breme aktivnega bojevanja so ob koncu srednjega veka vendarle nosili poklicni vojaki in najemniki, ki so tvorili razmeroma maloštevilno, povsem samosvojo družbeno plast in jim je vojna pomenila vir preživetja, če ne celo življenjsko poslanstvo.¹⁵²

Kljub temu vpetost orožja v vsakdan slovenskih dežel na prehodu iz srednjega v novi vek nedvoumno priča o času nenehno pretečih groženj, ko je bilo posameznikovo preživetje v skrajni sili odvisno od njegove sposobnosti, da si ubrani lastno življenje. V tem smislu zagotavljanje varnosti ni bilo prepuščeno zgolj oblastem, plemstvu in poklicnim vojakom. Vsaj v trenutku najhujše nevarnosti je morala za orožje poprijeti vsaka za boj sposobna oseba, to pa je navsezadnje pomenilo določeno vojaško samoorganiziranje sleherne skupnosti, od mesta, trga, gradu

¹⁵² Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 79–80, 523–524.

ali skromne vasi. V tem kontekstu lahko bolje razumemo občasne Freislebnove zaznamke – denimo pri popisih tabora v Mozlju, mesta Višnja Gora in trga Senožeče – ki potrjujejo, da so poleg bojnih sredstev v lokalnih orožarnah tamkajšnji prebivalci učinkovito vojaško orožje hranili tudi na svojih domovih.

Količina orožja, shranjenega za potrebe deželne obrambe, sama po sebi ni enoznačni dokaz dejanskih vojaških zmogljivosti slovenskega prostora. Ob natančnejšem pregledu popisov se večkrat izkaže, da so bile posamezne lokacije le skromno založene s primernim orožjem, pogosto še slabše s smodnikom, krogli, puščicami in drugimi potrebnimi pripomočki. Toda resnici na ljubo trčimo tudi ob orožarne, osupljivo bogato opremljene z vojaško tehniko, kot je posebej opazno pri primerih gradu Turjak in stiškega samostana.

Kakšna je bila resnična bojna pripravljenost moštva, ki naj bi rokovalo z vsem uskladiščenim orožjem, je seveda drugo vprašanje, prav tako kakovost urjenja in organizacije te zgodnje različice »teritorialne obrambe« v Maksimiljanovem času. Ne glede na takšne pomisleke pa ob pravkar povedanem postane jasno, da je bil v začetku 16. stoletja delež prebivalstva na Slovenskem, tako ali drugače vključenega v vojaško organizacijo vsaj na ravni najosnovnejše lokalne obrambe, v resnici visok. Zgolj na številčni ravni ga zagotovo ne moremo primerjati s stanjem zmogljivosti profesionalizirane Slovenske vojske, ki ob dveh milijonih prebivalcev trenutno šteje komaj dobrih 7000 pripadnikov stalne sestave in 900 pogodbenih rezervistov.¹⁵³ Bližjo vzporednico bi lahko potegnili šele z nekdanjim konceptom splošnega ljudskega odpora in naborniške armade, podprte z množično rezervo.

V perspektivi širšega razumevanja vojaške organizacije slovenskih dežel je münchenski *Zeugbuch* dragocen zgodovinski dokument, ki zgovorno priča o življenjskih razmerah v nemirni dobi pred skoraj natanko pol tisočletja, na krvavem vrhuncu turških vpadov in v pričakovanju skorajšnje vojne z Benetkami. Freislebnova poročila se tako uvrščajo med najpomembnejše primarne vire, ki govorijo o vojaški oborožitvi prostora na pragu novega veka, vendar je iz njih mogoče vsaj posredno izluščiti tudi druge uporabne podatke. Po eni strani zanimive drobce o organizaciji kmečkih taborov, obrambni zmogljivosti mestnih naselbin in najrazličnejših utrjenih postojank, po drugi strani tudi indice o posestni strukturi nekaterih gradov, njihovem relativnem pomenu in življenju v času tik pred usodnim potresom leta 1511, ko je marsikatera od omenjenih stavb doživela hud udarec ali celo dokončni propad. S tem upamo, da bo pričujoča objava dokumenta iz Bavarske državne knjižnice koristno pripomogla k nadaljnjim raziskavam v slovenskem zgodovinopisju.

¹⁵³<http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/> (6. 2. 2015).

Viri in literatura

Arhivski viri

ADG – Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt

HS 106, Računska knjiga krških uradov v »Marki« 1425–1437

HS 122, Računska knjiga krških uradov v »Marki« 1438–1452

BSB – Bayerische Staatsbibliothek, München

HSS Cod.icon. 222, Popisi orožja Maksimiljana I.

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Wien

Cod. 10824, Popisi orožja Maksimiljana I.

Objavljeni viri

Bizjak, Matjaž, Obračuni gospostva Škofja Loka 1437–1439, 3. del. *Loški razgledi* 54, 2007, str. 353–380.

—, Obračuni gospostva Škofja Loka 1439–1442, 4. del. *Loški razgledi* 55, 2008, str. 435–458.

Boeheim, Wendelin, Die Zeugbücher des Kaisers Maximilian I. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 13/1, 1892, str. 94–201.

—, Die Zeugbücher des Kaisers Maximilian I. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 15/1, 1894, str. 295–391.

Machiavelli, Niccoló, *Vladar*. Ljubljana: Slovenska matica, 2006.

Orožen, Ignacij. *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, VI. Marburg: Cyrillus-Buchdruckerei, 1887.

—, *Das Bisthum und die Diözese Lavant* VIII. Marburg: Cyrillus-Buchdruckerei, 1893.

Schultz, Alwin, ed. *Der Weisskunig. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 6/1, 1888, str. 1–551.

Literatura

Ayton, Andrew, Price, J. L., ur., *The Medieval Military Revolution. State, Society and Military Change in Medieval and early Modern Europe*. – London, New York: St. Martin's Press, 1995.

Contamine, Philippe, *War in the Middle Ages*. – Oxford: Basil Blackwell, 1984.

Dolínek, Vladimír, Durdík, Jan, *Historische Waffen*. – Augsburg: Bechtermünz Verlag, 1996.

Dürriegl, Günter, Das Wiener Bürgerliche Zeughaus. Die Geschichte einer Waffensammlung.

Dürriegl, Günter (ur.), *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus. Rüstungen und Waffen aus 5 Jahrhunderten*. Wien: Museen der Stadt Wien, 1977, str. 9–19.

—, Die wehrhaften Bürger Wiens und ihre Waffen. Dürriegl, Günter (ur.), *Wehrhafte Stadt. Das Wiener Bürgerliche Zeughaus im 15. und 16. Jahrhundert*, Wien: Museen der Stadt Wien, 1986, str. 6–11.

Hall, Bert S., *Weapons & Warfare in Renaissance Europe*. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.

Kempers, R. T. W., Haquebuts from Dutch Collections. *The Journal of the Arms & Armour Society* XI/2, 1983, str. 56–89.

Kos, Dušan, *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja. Čas bojevnikov*. – Ljubljana: Viharnik, 1997.

Kurzmann, Gerhard, *Kaiser Maximilian I. und das Kriegswesen der österreichischen Länder und des Reiches*. Militärgeschichtliche Dissertationen österreichischer Universitäten 5. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985.

Lazar, Tomaž, *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani (doktorska disertacija, tipkopis), 2009.

- , Viteštvo in vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku. Lazar, Tomaž, Nabergoj, Tomaž, Jerin, Barbara (ur.), *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem 1, Razprave*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2011, str. 27–39.
- , *Vitezi, najemniki in smodnik. Vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. – Ljubljana: Viharnik, 2012.
- , *Poznosrednjeveško topništvo na Slovenskem. Raziskave dveh zgodnjih topov iz Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož / Late-medieval artillery in Slovenia. A study of two early artillery pieces from the Regional Museum Ptuj – Ormož*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015.
- Müller, Heinrich, *Albrecht Dürer. Waffen und Rüstungen*. Mainz: Phillip von Zabern, 2002.
- Murphey, Rhoads, *Ottoman Warfare 1500–1700*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1999.
- Nared, Andrej, *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 7. Ljubljana: ZRC SAZU, 2009.
- Nabergoj, Tomaž, *Oboroženi stan na Slovenskem na podlagi materialnih virov. Primer: meči*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani (magistrsko delo, tipkopis), 2001.
- Smith, Robert D., DeVries, Kelly, *The Artillery of the Dukes of Burgundy 1363–1477*. Woodbridge: Boydell Press, 2005.
- Seitz, Heribert, *Blankwaffen I. Geschichte und Typentwicklung im europäischen Kulturbereich von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Braunschweig: Klinhardt & Biermann, 1965.
- Simoniti, Vasko, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Stopar, Ivan, *Ostra kopja, bridki meči*. Ljubljana: Viharnik, 2006.
- Štih, Peter, Simoniti, Vasko, Vodopivec, Peter, *Slovenska zgodovina. Družba – politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008.
- Waissenberger, Robert, *Die wehrhaften Bürger Wiens*. Dürriegl, Günter (ur.), *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus. Rüstungen und Waffen aus 5 Jahrhunderten*. Wien: Museen der Stadt Wien, 1977, str. 20–38.
- Willers, Johannes, *Kaiserburg-Museum des Germanischen Nationalmuseums*. Nürnberg: Germanisches Nationalmuseum, 2001.

SUMMARY

Armament of Slovene Lands in the Early Sixteenth Century: The Munich Manuscript Cod.icon. 222

Tomaž Lazar

It is due to Maximilian I's reform efforts that the military organisation of the Habsburg lands underwent a profound change at the turn of the sixteenth century. Along with the introduction of new tactical methods and the most up-to-date arms technology, Maximilian put great effort into the system of recruitment and financing of military forces and set up of a suitable logistical support, which relied on the network of well organised central arsenals.

In order to obtain a clear overview of the existing military capacity the Habsburg ruler decided to produce a detailed inventory, listing weaponry kept in central state-run arsenals but also in castles, cities, market towns, and other fortified strongholds. He entrusted Bartholomäus Freisleben, master of ordnance in Innsbruck, with this demanding task, which was concluded

in 1507 and resulted in extensive inventory books (*zeugbücher*) listing military weaponry. The best known one and the only complete version thereof is kept in the Austrian National Library in Vienna. However, the fragmentarily preserved version from the Bavarian State Library is of far greater interest to the Slovene historiography.

The Munich manuscript Cod.icon. 222 has yet to be exhaustively published and is thus practically unknown to Slovene historians. This is a highly important document, containing detailed reports on weapons stored in various castles, forts, fortified villages, and urban settlements in Slovene lands and their immediate surroundings. Even though more than a half of the original sheets were lost, the preserved part provides inventories of a large majority of territorial princes' but also other estates in the area extending from the Karawanks to the rivers Drava, Sotla, and Kolpa, Istria and the western edge of Friuli. With the exception of Carinthia, the preserved remainder of the inventory book thus covers almost the entire Slovene ethnic territory under the Habsburg rule. These data are all the more valuable considering that not much is known about the armament of Slovene lands in the Middle Ages and in the Early Modern Period, as merely a handful of sources provide reports on the subject matter.

The publication of the part of the manuscript dealing with the Slovene space and its immediate neighbourhood aims to acquaint Slovene researchers with lists of locations embedded in the defence network of the Holy Roman Empire's vulnerable southeastern border. Freisleben's systematic lists provide an excellent insight into the local arsenals and weapons stored in them, which were intended, first and foremost, for the local defence.

Numerically, the majority of weapons consisted of firearms, particularly heavy hackbuts. This weapon, of which more than 2,100 items were listed in the Slovene lands, was widespread at the beginning of the sixteenth century and actually provided the foundation for the defence of fortified posts. Lighter and technically more modern match-lock arquebus was gaining ground as well, a considerable number of crossbows, which were at the time gradually disappearing from combat, could still be found. Heavy artillery pieces, such as stone-firing bombards and quarter cannons, were relatively scarce. Field artillery, on the other hand, was numerically superior. This category includes particularly older howitzers, small-calibre trestle guns, mortars, and newer long-barrel culverins. Cold weapons listed in inventory books include merely weapons intended for group combat, mainly pole weapons, e.g. spears, awl pikes, and halberds. 8,000 long pikes stored in the castle Kamen (Stein) and Radovljica stand out in this set, they were to be used by Maximilian's *landsknechte*. Along with weapons, inventories list also supplies of gunpowder, shot, arrows, and other equipment.

Freisleben's lists do not paint a complete picture of Slovene lands' military capability in the period in question, partly due to their fragmentary nature and more so since they omit a large part of estates that were not under the immediate jurisdiction of the princely authority. For a comprehensive overview of the defence power in the Slovene space one has to take into consideration also the arms and armour owned by the nobility, mercenaries, and, last but not least, the civilian population in possession of various types of weapons for self defence.

Regardless of such content-related limitations, the Munich *Zeugbuch* bears witness to the organisation of defence in Slovene lands in the period of intense Turkish incursions and preparations for the war with Venice. By analysing this document and considering its historical context, we can estimate that at the time this area, which was populated by up to half a million people, stored arms for about 10,000 men and 250 pieces of light artillery. If to all this we add the provincial cavalry and the support of well-trained mercenary troops along with a ramified network of local fortifications, a distinctly clearer image of the military organisation on the threshold of the modern period is conveyed.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 1-2 (155) | str. 1-302